

Univerzita Palackého Olomouc

Přírodovědecká fakulta

Katedra rozvojových štúdií

Petra Oravcová

Rola náboženstva pri budovaní mieru: prípadové štúdia Kambodže

Bakalárska práca

Vedúci bakalárskej práce: Mgr. Eva Komlossyová

Olomouc 2016

Čestné prehlásenie

Čestne prehlasujem, že som predloženú bakalársku prácu vypracovala samostatne s použitím uvedenej literatúry a ďalších informačných zdrojov.

V Olomouci, 15. apríla 2016

.....

Pod'akovanie

Pod'akovanie patrí mojej školiteľke Mgr. Eve Komlossyovej za jej ochotu a trpezlivosť pri vedení mojej práci a rovnako i za jej odborné rady, ktorými usmerňovala moju prácu.

Abstrakt

Kambodža po období genocídy Červených Kmérov zažívala totálny rozvrat spoločnosti. Postupná obnova a pokoj do krajiny bol prinesený Parížskou dohodou o mieri z roku 1991. Peacebuilding v krajine, tak začal pod vedením OSN misiou UNTAC, ktorá zahrňovala množstvo komplexných úloh. Významnú rolu pri obnove krajiny predstavoval i budhizmus. Mierové pochody, známe ako dhammayietra, predstavovali symbol prichádzajúceho mieru a rovnako i návratu budhizmu do Kambodže. Ich zakladateľom a duchovným lídrom bol kambodžský mních Maha Ghosananda. Ten sa usiloval prostredníctvom, týchto mierových pochodov o zmierenie v spoločnosti, ktoré bolo potrebné na udržanie mieru v Kambodži. Cieľom práce bolo analyzovať tieto mierové pochody a ukázať, akým spôsobom prispeli k budovaniu mieru v povojnovej spoločnosti v Kambodži.

Kľúčové slová: Budhizmus, Maha Ghosananda, Dhammayietra, Peacebuilding, režim Červených Kmérov

Abstract

When genocide was carried out by the Khmer Rouge in Cambodia, the country was undergoing complete social disintegration. Gradual rehabilitation and reconstruction of the country along with bringing peace started with The Paris Peace Agreement in 1991. Peacebuilding in the country started with the UNTAC mission led under OSN supervision, which included many complex tasks. Essential role during this process was also represented by buddhism. Peace walks, known also as Dhammayietra, were a symbol of forthcoming peace as well as bringing Buddhism back to Cambodia. Their founder and also a spiritual leader was Cambodian monk Maha Ghosananda. He was trying to achieve reconciliation in the society via these walks, which was necessary for maintaining peace in Cambodia. The aim of the thesis was to identify the peace marches and show the way how they contribute to peacebuilding in Cambodia.

Key words: Buddhism, Maha Ghosananda, Dhammayietra, Peacebuilding, Regime of Khmer Rouge

Obsah

Úvod.....	1
1. Peacebuilding.....	3
1.1 Definícia a historický vývoj konceptu.....	3
1.2 Typológia aktérov v peacebuildingu	4
1.3 Prístupy aktérov v peacebuildingu	6
1.5 Rola občianskej spoločnosti v peacebuildingu.....	8
2. Náboženstvo a peacebuilding	11
2.1 Definícia náboženstva a náboženský aktéri.....	11
2.2 Úloha náboženstva v peacebuildingu – náboženský peacebuilding.....	12
3. Kambodža	14
3.1 Budhizmus v Kambodži	14
3.1.1 Budhizmus Théraváda/ Južný budhizmus	14
3.1.2 Zúčastnený budhizmus – <i>engaged buddhism</i>	15
3.2 Politický prehľad krajiny.....	16
3.2.1 Vláda Khmer Rouge a genocída obyvateľstva	17
3.2.2 Budhizmus za vlády Khmer Rouge.....	18
4. Peacebuilding v Kambodži	20
4.1 Misia UNTAC	20
4.2 Maha Ghosananda	21
4.3 Dhammayietra – definícia	22
4.3.1 Príprava na dhammayietra.....	24
4.3.2 Priebeh dhammayietra II, III, IV, V, VI, VII.....	25
5. Diskusia	29
Záver.....	33
Zoznam literatúry.....	34

Zoznam skratiek

OSN	United Nations
CSOs	Civil Society Organizations
NGOs	Non-governmental Organizations
UNTAC	The United Nations Transitional Authority in Cambodia
CPR	Coalition for Peace and Reconciliation
INEB	International Network of Engaged Buddhists
BPF	Buddhist Peace Fellowship
ICBL	The International Campaign to Ban Landmines

Zoznam obrázkov

Obrázok 1. Pyramídový model aktérov a ich prístupov do peacebuildingu	4
---	---

Úvod

Kambodžské kráľovstvo známe tiež len ako Kambodža je krajinou ležiacou v oblasti juhovýchodnej Ázie. Jej história je poznamenaná mnohými udalosťami, ktoré sa podpísali na jej samotnom rozvoji. Svoj zlatý vek prežívala počas obdobia Angor v 9-15. storočí, kedy hovoríme o kultúrnom a rovnako územnom rozmachu krajiny. Od tohto obdobia však pozorujeme už len jej postupný úpadok, ktorý vrcholí komunistickým režimom Červených Kmérov trvajúc od roku 1975 až po obdobie vietnamskej okupácie z roku 1978. Ich vláda je považovaná za jednu z najkrvavejších genocíd na svete, ktorá má na svedomí cez 2 milióny obetí. Budhizmus patril k jedným z predmetov ich úmyselného prenasledovania a postupného odstránenia zo spoločnosti. Budhizmus, ktorého tradícia v Kambodži sa postupne začala šíriť od začiatku 14. storočia, predstavuje v spoločnosti dôležitú úlohu. Disponuje obrovským vplyvom na spoločnosť a samotného panovníka, a tým i na celkový rozvoj v Kambodži. Obdobie Červených Kmérov znamenal pre budhizmus veľký úpadok a takmer jeho úplný koniec. Ich režim zanechal v krajine hlbokú sociálnu deštrukciu a traumy ľudí, ktoré si vyžadovali svoju pozornosť potrebnú na obnovu krajiny.

Cieľom tejto bakalárskej práce je priblížiť proces budovania mieru v Kambodži. Práca sa bude zameriavať hlavne na rolu budhizmu, konkrétne na mierové pochody – dhammayietra. Zámerom bude identifikovať tieto pochody a priniesť poznatky o tom, akú úlohu hrali pri procese budovania mieru v Kambodži. Práca je rozdelená do piatich hlavných kapitol vrátane samotnej diskusie. V prvej kapitole si predstavíme teoretické poznatky o peacebuildingu spoločne so zmierením a rolou občianskej spoločnosti v tomto procese. V tejto časti je práca založená na literatúre John Paul Lederach (1997), ktorý pokladá základy riešenia konfliktu a budovania mieru v povojnovej spoločnosti. Súčasťou je i práca Thania Paffenholz (2009), ktorá na základe rôznych prípadových štúdií určuje v procese budovania mieru rôzne roly občianskej spoločnosti. Druhá kapitola približuje, akým spôsobom môže náboženstvo prispieť k formovaniu mieru v krajine. Rovnako si priblížime vychádzajúci obor „náboženský peacebuilding“, ktorý je predstavený Scott Appleby (2000). Tretia kapitola je zameraná na politický prehľad Kambodže. V tejto časti si predstavíme i náboženstvo budhizmus a jeho novú politickú formu. Vo štvrtej kapitole sa pozrieme už na konkrétny príklad peacebuildingu v Kambodži. Predmetom výskumu budú mierové pochody – dhammayietra vedené kambodžským mníchom Maha Ghosananda, ktorý sa po rokoch násilia v krajine snažil o jej opätovné zjednotenie. Táto kapitola vychádza predovšetkým z prác Kathrin Poething (2002) a Yeshua Moser-Puangsuwan (1997), ktorí detailne opisujú priebeh

mierových pochodov a ich samotnú realizáciu. Posledná kapitola sa bude venovať diskusii, v ktorej budú analyzované mierové pochody a bude priblížená ich rola v procese budovania mieru.

1. Peacebuilding

1.1 Definícia a historický vývoj konceptu

S pojmom peacebuilding, sa prvýkrát stretávame v eseji Johana Galtunga z roku 1975 – „*Three Approaches to peace: peacemaking, peacekeeping and peacebuilding*“. Galtung tvrdí, že peacebuilding je proces vytvárania nezávislých štruktúr. Úlohou týchto peacebuildingových štruktúr je odstrániť hlavné príčiny vojny a poskytnúť vojne rôzne alternatívy a to v situáciách, keď by hrozilo k jej vypuknutiu. Konečným výsledkom peacebuildingu, by mal byť pozitívny a udržateľný mier (Galtung, 1975). Definíciou pozitívneho mieru má Galtung namysli neprítomnosť štrukturálneho a kultúrneho násillia. Okrem pozitívneho mieru rozlišuje i negatívny, ktorý zahŕňa neprítomnosť priameho násillia.¹

Koncept peacebuilding sa začal významnejšie uplatňovať až začiatkom 90-tych rokov a to koncom Studenej vojny. Dôraz na peacebuildingové aktivity súvisel so zvyšujúcim sa počtom vnútroštátnych konfliktov. Tie od roku 1989 zodpovedali za 80-90% všetkých ozbrojených konfliktov vo svete (Paffenholz a Spurk, 2006)². Peacebuilding bol prvýkrát oficiálne predstavený v roku 1992. Jednalo sa o správu *An Agenda for Peace: Preventive diplomacy, peacemaking and peace-keeping*, ktorú v tej dobe predložil generálny tajomník OSN Boutros Boutros-Ghali. V správe sa dozvedáme o peacebuildingu ako post-konfliktnej akcii. Jej presná definícia znie: „*akcia na identifikáciu a podporu štruktúr, ktoré budú prispievať k posilneniu a upevneniu mieru s cieľom vyhnúť sa opätovnému upadnutiu do konfliktu*“ (Boutros-Ghali, 1992, para. 21-22). Post-konfliktný peacebuilding sa tak stal jedným z ďalších nástrojov OSN, nasledujúc po: preventívnej diplomacii, peacemakingu a peacekeepingu. Boutros-Ghali zdôrazňuje, že úspech peacebuildingu spočíva vo vzájomnom prepojení týchto akcií, ktoré na seba nadväzujú (Boutros-Ghali, 1992).

Významným predelom v definícii tohto konceptu sa stala práca profesora Johna Paula Lederacha z roku 1997. Lederach (1997) sa v nej viac menej stotožňuje s definíciou Boutrosa-Ghalihho, ale i napriek tomu vidíme zrejme rozdiely medzi definíciami. Tvrdí, že

¹ Štrukturálne násillie znamená vbudované vykorisťovanie a nespravodlivosť spoločenského systému. Jedná sa o násillie, ktoré vytvára bohatstvo len pre malý okruh ľudí a chudobu pre jej väčšinu. Spôsobuje nerovnaké príležitosti v spoločnosti, a tým i samotný rozvoj ľudí. Pod kultúrnym násillím si predstavujeme prevládajúce postoje a názory, ktoré legitimizujú a ospravedlňujú štrukturálne násillie. Ide o názory založené na princípe rasy, pohlavia, náboženstva a národnosti, ktoré sú nám vštepované od detstva, a na základe čoho vytvárajú našu predstavu o okolitom svete a o nás samotných. (TRANSCEND Media Service, 2016)

² Jasným ukazovateľom pre tento trend je tiež exponenciálny nárast počtu *UN Peacekeeping Operations (PKOs)*. V období od 1950 - 1990 Národná bezpečnosť OSN, prijala 15 prípadov PKOs, pričom rovnaký počet schválila i v nasledujúcich štyroch rokoch. (Paffenholz a Spurk, 2006)

peacebuilding je omnoho viac ako len povojnová rekonštrukcia spoločnosti a krajiny. „*Je to dynamický sociálny konštrukt*“ v tom zmysle, že sa nejedná len o jednu ďalšiu fázu alebo podmienku. Ide o komplexný pojem, ktorý v sebe ukrýva množstvo ďalších procesov, prístupov a fáz potrebných na zmenu konfliktu smerujúc k lepšiemu a udržateľnému mieru.

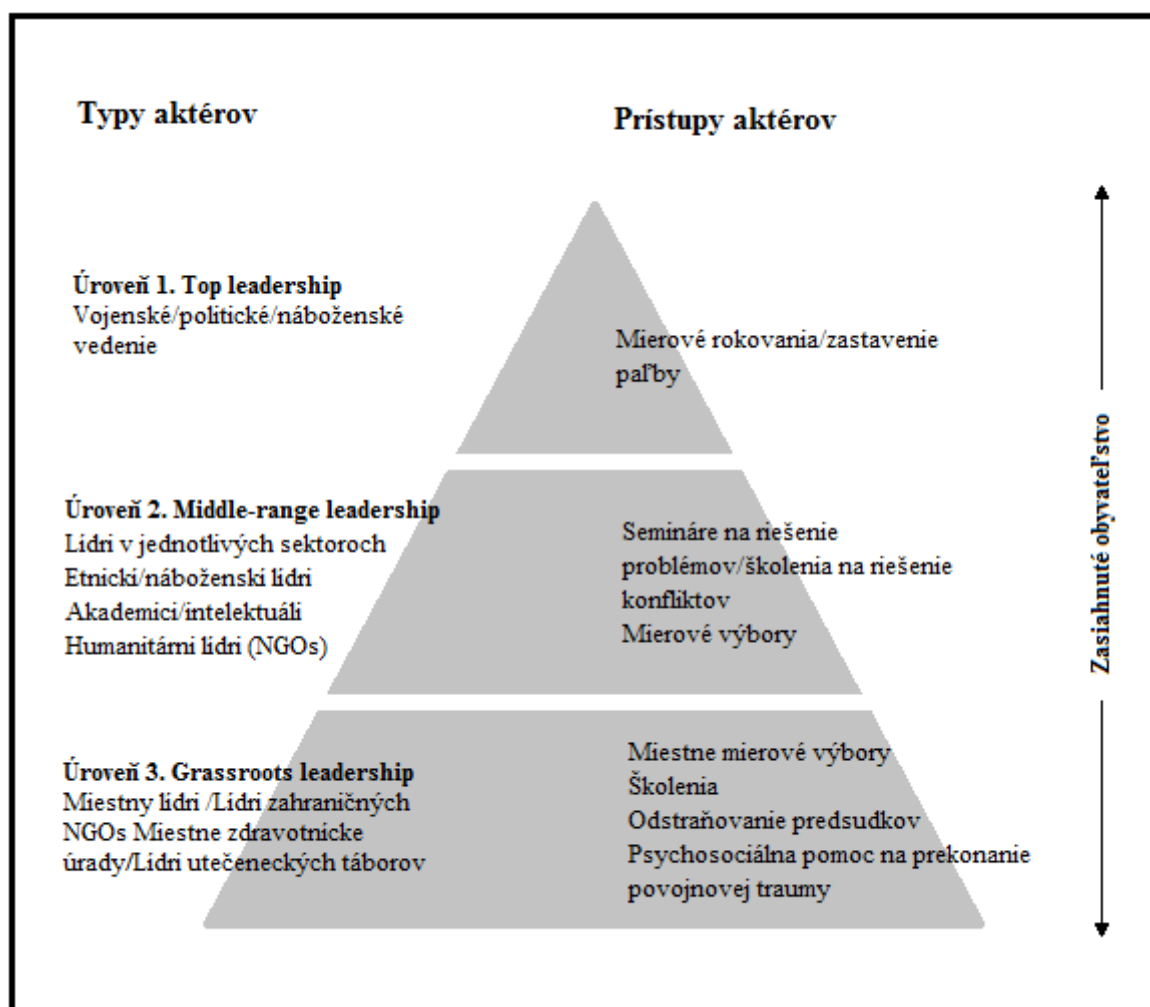
V roku 2000 OSN prispieva ďalšou definíciou peacebuildingu a dozvedáme sa o nej v správe - *The 2000 Report of the Panel on United Nations Peace Operations* (známej tiež ako *Brahimi Report*). Podľa tejto správy peacebuilding zahŕňa také aktivity, ktorých cieľom je postaviť nové základy mieru. Ide o aktivity, ktoré v sebe zahŕňujú oveľa viac, ako len samotné ukončenie vojny v krajine. (Brahimi et al., 2000)

Posledná známa definícia peacebuildingu prijatá OSN je z roku 2007. Predstavuje jej koncepčný základ a informuje nás o predchádzajúcich skúsenostiach OSN v tomto odvetí. Jej definícia znie: „*Peacebuilding zahrňuje širokú škálu opatrení, ktoré sa zameriavajú na znižovanie rizík vzniku konfliktu, alebo jeho opätovnému vypuknutiu, posilnením národných kapacít vo všetkých úrovniach konfliktného manažmentu a zakladajúc tiež podmienky pre udržateľný mier a rozvoj. Peacebuildingové stratégie musia byť zrozumiteľné a presne namierené na špecifické potreby krajiny, vychádzajúc z jej národného vlastníctva a zahrňujúc dôkladne uprednostňované a časovo súladne aktivity, ktoré sú namierené na dosiahnutie týchto zmiených cieľov*“ (United Nations, 2010: 5).

1.2 Typológia aktérov v peacebuildingu

Aktérov, ktorí pôsobia pri procese peacebuildingu môžeme identifikovať hneď niekoľko. Sú nimi napríklad vlády, politickí lídri, miestna populácia, náboženské organizácie a i. Každý z nich rozumie mieru odlišným spôsobom a prezentuje rôzne prístupy k jeho docieleniu. Na typológiu použijeme pyramídový model aktérov podľa Johna Paula Lederacha. **Z obrázku č.1** vidíme, že aktéri sa rozdeľujú do troch úrovní: *top-level leadership, middle-range leadership a grassroots-leadership*.

Obrázok 1. Pyramídový model aktérov a ich prístupov do peacebuildingu

(autor: P. Oravcová; prevzaté: Lederach,1997)

Prvý stupeň pyramídy predstavuje kľúčových aktérov, ktorí sa nachádzajú na najvyššej úrovni, sú nimi: vojenský, politický alebo náboženský lídri. Títo predstavitelia majú najmenšie početné zastúpenie, no na druhú stranu ide o vysoko viditeľných lídrov, ktorým je prikladaná veľká miera verejnej pozornosti, týkajú sa ich činností alebo výrokov. Vysoká miera verejnosti ich však obmedzuje v ich vedení. Je na nich kladený obrovský tlak na zachovanie ich stanovísk k riešeniu konfliktu. S vysokou publicitou je spojená i značná miera moci a vplyvu, ktorou môžu pôsobiť na širokú škálu ľudí.

Na druhom stupni pyramídy sa nachádzajú aktéri, ktorí sú predstavení ako – *middle-range leadership*. Zaraďujeme tu napríklad: jednotlivcov, ktorí sú vysoko rešpektovaní a predstavujú vedenie v oblastiach ako je zdravie, vzdelanie alebo obchod a i. Ďalej sa môže jednať o rôzne druhy inštitúcií alebo skupín, akými sú napríklad: humanitárne organizácie, náboženské skupiny alebo akademické inštitúcie. Ide o početnejšiu skupinu, ktorej viditeľnosť

nie je až tak značná ako pri prvom stupni, tzn., že nie sú stredobodom mediálnej pozornosti. Dôležitým znakom je, že sú prepojený s predstaviteľmi najvyššieho vedenia a so skupinou obyčajných ľudí.

Posledným typom vedenia je *grassroots leadership*. Jedná sa o najrozsiahlejšiu skupinu aktérov. Široká škála obyčajných ľudí tvoriaca základ spoločnosti. Zahŕňame tu ľudí, ktorí sú súčasťou miestnych komunít alebo občianskych spoločností. Sú to ľudia, ktorí dôverne poznajú dopady konfliktu na ich samotný život. Majú vzdelanie v oblasti miestnych politik a osobne poznajú tamojšie vedenia vo vládach, ako o i svojich protivníkov. (Lederach, 1997)

1.3 Prístupy aktérov v peacebuildingu

Každý aktér z jednotlivej úrvone pristupuje k procesu budovania mieru rozličným prístupom. Na základe zmieneného pyramídového modelu podľa Lederach (1997) charakterizujeme k príslušným úrovňam tri hlavné prístupy, ktorými sú: *top-down*, *middle-range* a *bottom-up prístup*.

Prvý prístup nachádzajúci sa na vrchole pyramídy, praktizovaný najvyššími lídrami, sa zameriava na dosiahnutie vyjednávacích urovnaní medzi hlavnými lídrami konfliktu. Jeden z prvých krokov v sérii politických a právnych rokovaní je zastavenie boja medzi znepriatelenými stranami. Konečným výsledkom takýchto vyjednávaní môže byť dohoda o mieri, ktorá stanovuje rámec na ukončenie vojny v krajine. Predpokladom tohto prístupu je, že úspechy by mali postupne prenikať zvrchu nadol, teda k zvyšku obyvateľstva.

Ďalší prístup, ktorý charakterizuje lídrov na druhom stupni pyramídy, sa stáva kľúčovým pre vybudovanie infraštruktúry na dosiahnutie a udržanie mieru v krajine. Vďaka nízkej mediálnej viditeľnosti lídrov a ich širokej sieti medzi ostatnými lídrami pyramídy, zohrávajú dôležitú úlohu vo vybudovaní prínosných vzťahov a spoločnej spolupráci pri riešení konfliktu. Zaradujeme tu tri hlavné prístupy, ktoré pomáhajú vytvárať infraštruktúru pre udržateľný mierový proces. Jedná sa o: 1) workshopy na riešenie problémov – *problem-solving workshops*, poskytujú priestor pre neoficiálnych predstaviteľov konfliktných strán, snažiac sa o spoluprácu pri riešení ich problémov, ktoré ich vzájomne rozdeľujú; 2) ďalším prístupom je školenie pre riešenie konfliktu – *conflict-resolution training*, ktorého zámerom sú dva ciele. Prvým je zvýšiť povedomie o konflikte medzi ľuďmi, ukázať im ako zaobchádzať s konfliktom a priblížiť im možné riešenia konfliktu. V druhom svojom ciele poskytuje už konkrétne zručnosti ako jednat' s konfliktom. Zámerom je potom naučiť ľudí špecifické techniky a prístupy na riešenie konfliktu, tým máme na mysli: analytické,

komunikačné, vyjednávacie alebo sprostredkovacie zručnosti; 3) jeho posledným dielčím prístupom je vytvorenie mierového výboru alebo komisií, ktorých vznik súvisí s jednotlivým kontextom konfliktu v krajine.

Posledný prístup pyramídového modelu poskytuje lídrom tejto úrovne príležitosť pracovať na riešení konfliktu a budovaní mieru v ich komunite. Predstavuje však mnoho ťažkých výziev. V prvom rade je to široké zastúpenie ľudí. Pre lídrov nachádzajúcich sa na tejto úrovni je nadviazanie kontaktu s ďalšími ľuďmi pomerne jednoduchá záležitosť. Vytvorenie komplexného programu, ktorý by však zastihoval všetkých na tejto úrovni, je už o niečo zložitejšie. Ďalším problémom je, že väčšina ľudí sa nachádza v dennodennom boji o prežitie. Snahy o mier a vyriešenie konfliktu nie je preto pre nich prvoradá otázka. Prístup zahŕňa aktivity ako vedenie miestnych mierových výborov, programy na vyrovnanie sa s povojnovou traumou, školenia na riešenie konfliktu, násilia a predsudkov voči bývalým nepriateľom a v neposlednom rade rôzne druhy seminárov. (Lederach, 1997)

1.4 Proces zmierenia v peacebuildingu

Existuje zhoda, že medzi peacebuildingom a zmierením je vnútorne prepojenie, ktoré je potrebné na vytvorenie stabilnej spoločnosti. Stabilita krajiny nemôže byť dosiahnutá, pokiaľ nebudú určené i psychologické zdroje konfliktu. Zvyšky násilia a hnevu, ktoré nie sú doliečené, môžu opätovne vyostriť do ďalšieho otvoreného konfliktu. Zmierenie upriamuje pozornosť na skryté rany, ktoré sa objavujú po ukončení násilia. Z tohto dôvodu ho považujeme za dôležitú súčasť peacebuildingových aktivít. (Hutchison a Bleiker, 2013)

Zmierenie podobne ako peacebuilding nemá úplne zhodnú definíciu. Existujú rôzne jeho dohady, ktoré sa odlišujú od kontextu konfliktu, od jeho charakteristiky a od jeho podstaty prechodu. Každý konflikt je iný, vznikol z iných príčin a mal iný sled udalostí. Z toho vyplýva, že i zmierenie sa bude odlišovať z konfliktu na konflikt (Bloomfield, 2003). Jedno je však zrejmé. Každý konflikt podľa Hutchison a Bleiker (2013) za sebou zanecháva hlboké emocionálne následky. Zmierenie je proces zaoberajúci sa práve týmito následkami, ktoré sa po konflikte alebo inej traumatickej udalosti objavujú. Podľa Ramsbotham, Woodhouse a Miall (2011) sa jedná o dlhodobý proces, ktorého sila je v opätovnom zjednotení rozdelených skupín do jednej celistvej spoločnosti. Uzdravuje ich vzťahy a učí ich nenásilnému spôsobu spoluzitia. Parent (2011) dodáva, že na vybudovanie ich fungujúceho vzťahu je potrebné, aby každá zo znepriatelených strán si priznala spôsobené utrpenia. Podstatné je i prekonanie vzájomnej nenávisti, ktoré voči sebe prechovávajú, to znamená, že proces musí zahŕňať zmenu v psychologickú orientáciu. Čím väčšie je páchané zlo na

ľudoch, tým by mal byť kladený väčší dôraz na psychologické zotavovanie obetí konfliktu.

Zmierenie potom charakterizujeme ako dôležitú súčasť peacebuildingu, ktorá zjednocuje rozdelenú spoločnosť a buduje ich nový fungujúci vzťah. Proces, cez ktorý: „*sa spoločnosť presúva z rozdelenej minulosti do spoločnej zdieľanej budúcnosti*“ (Bloomfield, 2003: 12).

1.5 Rola občianskej spoločnosti v peacebuildingu

Občianska spoločnosť získava v procese budovania mieru významnejšiu medzinárodnú pozornosť v priebehu 90-tych rokov. Jej rozmach súvisí s pádom Berlínskeho múru v roku 1989, kedy nasledovali postupné utvárania nových demokratických štátov vo svete. Občianska spoločnosť bola preto pre mnohých považovaná ako jeden z hlavných pilierov demokracie, dobrej vlády, pluralizmu a docielenia dôležitých ekonomických a sociálnych cieľov v krajine (Edwards, 2011). I cez jej široké využívanie v priebehu 90-tych rokov sa uvádza, že neexistuje jej presná definícia. Pozorujeme však, že ide o: „*arénu dobrovoľnej a nenútenej kolektívnej činnosti okolo spoločných záujmov, cieľov a hodnôt*“ (Fischer, 2006: 4). Jedná sa potom o oblasť medzi štátom a rodinou, ktorá je od štátu plne nezávislá a autonómna (Fischer, 2006). Do takejto širokej oblasti následne spadá množstvo rozličných subjektov, ktoré sa od seba odlišujú veľkosťou, typom, cieľmi a stupňom ich formálnosti. Máme namysli napríklad: komunity, spolky obyčajných ľudí, sociálne hnutia, pracovné odbory, profesijné skupiny, mimovládne rozvojové a právne organizácie, formálne registrované neziskové organizácie, sociálne podniky a mnoho ďalších subjektov (Edwards, 2011). Barnes (2006) túto oblasť vzájomne odlišných subjektov označuje ako *CSOs - Organizácie občianskych spoločností*, ktorých cieľom je vyjadrovať ekonomické, sociálne, kultúrne a duchovné potreby všetkých ich členov.

Občianska spoločnosť prispieva do oblasti peacebuildingu širokou škálou možností, ktorými môže posilniť mier v krajine. Barnes (2006) ju pokladá za jej dôležitú súčasť, bez ktorej by mier v krajine nebol úplne možný. Poskytuje množstvo podnetov na transformáciu konfliktu od jeho samotného vypuknutia až po zmierovací proces v spoločnosti. Síce občiansku spoločnosť nepovažuje za jeho hlavného aktéra pri riešení konfliktu, ale považuje ju za „motor“ k požadovaným zmenám na nastavenie trvalého a udržateľného mieru v spoločnosti.

Podľa Paffenholz (2009) rozlišujeme sedem hlavných úloh, ktorými občianska spoločnosť môže pozitívne prispieť k formovaniu mieru v krajine. Jedná sa o tieto funkcie: *ochrana, kontrolovanie/monitorovanie, verejné presadzovanie záujmov, socializácia,*

spoločenská súdržnosť, facilitácia a poskytovanie služieb.

V prvom rade ide o funkciu *ochrany*, ktorej činnosť spočíva najmä v zachraňovaní ľudských životov. Zaistenie ochrany v spoločnosti je kľúčovým predpokladom pre vykonávanie ďalších funkcií občianskej spoločnosti. Jej význam je relevantný počas ozbrojeného konfliktu/vojny, kedy si opatrenia proti násiliu vyžadujú najväčšiu pozornosť. Rola je sprostredkovaná aktérmi na miestnej úrovni, alebo spoluprácou zahraničných NGO/OSN.

Druhou úlohou občianskej spoločnosti je *kontrola/monitorovanie*. Jej hlavná rola je upriamená najmä na monitorovanie dodržiavania ľudských práv a vytváranie varovných systémov. Predmetom pozorovania môžu byť i ďalšie špecifické problémy konfliktu. Konkrétnym príkladom môže byť pozorovanie jednaní s vojnovými väzňami v Severnom Írsku, ktoré vyústilo do podpísania mierovej dohody. Činnosť monitorovania je vykonávaná cez vzájomnú koordináciu aktérov na miestnej, národnej a medzinárodnej úrovni, a to počas priebehu celého konfliktu. Je pokladaná za predpoklad funkcie ochrany a verejného presadzovania záujmov.

V poradí treťou funkciou je *verejné presadzovanie záujmov* spoločnosti. Občianska spoločnosť v rámci tejto úlohy dáva do pozornosti dôležité otázky konfliktu a usiluje sa o to, aby boli súčasťou národných agend štátu. Je relevantná vo všetkých fázach konfliktu jej význam, ale jej význam sa mení v celom jeho priebehu. Počas ozbrojeného konfliktu môže občianska spoločnosť naliehať na vytvorenie mierovej dohody, dávať do pozornosti násilie a porušovanie ľudských práv alebo sa usilovať o širšie zapojenie ďalších subjektov do mierového procesu. V post-konfliktnej fáze občianska spoločnosť nalieha na implementáciu mierovej dohody alebo ďalších dôležitých tém v post-konfliktnej agende. Rovnako bojuje proti opätovnému návratu násilia do krajiny. Roly sa ujímajú najmä aktéri na národnej úrovni. Za jednu z jej najefektívnejších foriem je považovaná masová mobilizácia ľudí, ktorá je úspešná pri mierových vyjednávaniach alebo pri protestoch proti opätovnému návratu konfliktu.

Socializácia je funkcia, ktorá sa usiluje o vštepovanie mierových a demokratických hodnôt do spoločnosti. Jej cieľom je zmeniť postoje ľudí k mierovému riešeniu konfliktu a zmiereniu v spoločnosti. Medzi jej hlavné aktivity zaradíme: vedenie vzájomných dialógov, poskytovanie vzdelania na podporu mieru, výmenné programy/mierové kempy a rôzne druhy školenia na podporu riešenia konfliktu. Deje sa cez aktívnu mobilizáciu ľudí v asociáciách, sieťach alebo demokratických hnutiach. Význam nadobúda až v post-konfliktnej fáze, kedy násilie nie je už v takej miere viditeľné. Problémom takýchto mobilizácií je, že sú

často len sporadické. Trpia nedostatkom koordinácie a rovnako zlyhávajú i pri vybudovaní takejto kritickej masy ľudí.

Prostredníctvom roly *spoločenskej súdržnosti* sa občianska spoločnosť usiluje o obnovu sociálneho kapitálu, ktorý počas konfliktu býva ťažko poškodený. Hlavná činnosť tejto funkcie spočíva v opätovnom spájaní znepriatelených strán konfliktu, a to cez rôzne workshopy, vzájomné dialógy a výmenné programy. Jej význam je podobne relevantný ako pri funkcii socializácie. Jedná sa o oblasť, ktorá je kvantitatívne vykonávaná občianskou spoločnosťou najčastejšie.

Rola *facilitátora* alebo *prostredníka* občianskej spoločnosti leží v umožňovaní dialógov medzi: konfliktnými stranami navzájom, medzi konfliktnými stranami a komunitami/rozvojovými agentúrami. Najčastejšie sa vykonáva na miestnej úrovni prostredníctvom lídrov komunit alebo miestnych NGOs/asociácií.

Jej poslednou funkciou je *poskytovanie služieb*, ktorú však ako rolu občianskej spoločnosti, považujeme len v prípade, ak poskytuje vstup pre jej ďalšie funkcie. (Paffenholz a Spurk 2006; Paffenholz, 2009).

Dôležitou oblasťou, kde občianska spoločnosť prispieva svojou činnosťou je i *psycho-sociálne zotavenie* obetí konfliktu. V tomto prípade je považovaná za jednu z prvých aktérov, ktorej pozornosť sa upriamuje na potreby spoločnosti po následkoch násillia. Ide o aktérov na úrovni komunity. Jej rola je zrejmä obzvlášť v troch komponentoch tohto zotavovacieho procesu. Jedná sa o tieto oblasti: 1) *vyrovnávanie sa s traumou a so spomienkami násillia*, ktorá je považovaná za dôležitú súčasť pri transformácii konfliktu. Hlavná činnosť spočíva v poskytovaní podporných služieb na prekonanie traumy v spoločnosti. Prínos občianskej spoločnosti do tejto oblasti je obzvlášť presvedčujúci, ak sú jej súčasťou i symbolické a náboženské prvky uzdravovacieho procesu. Tie častokrát bývajú hlboko integrované do spoločnosti a predstavujú pre ľudí dôležitú súčasť ich životov; V ďalšej oblasti 2) pomáha občianska spoločnosť pri *opätovnom začleňovaní spoločnosti*. Jedná sa najmä o bývalých vojakov konfliktu, utečencov alebo vyhnančov režimu; Poslednou oblasťou 3) je podieľanie sa občianskej spoločnosti na *zmierovacom procese*. Jej rola spočíva v náprave poškodeného vzťahu medzi rôznymi skupinami konfliktu. Na jeho docielenie sa častokrát využívajú kultúrne a náboženské zdroje spoločnosti. Ich úlohou je vyvolať zážitok, ktorý by umožňoval opätovné zjednotenie ľudí a to i cez ich rozdiely a vzájomne postoje voči sebe. Príkladom môžu byť rôzne umelecké projekty alebo symbolické a rituálne vyjadrenia súcitu, voči tým, ktorí v konflikte trpeli. (Peacebuildinginitiative.org, 2007-2008; Barnes, 2006)

2. Náboženstvo a peacebuilding

Náboženstvo v životoch veriacich ľudí zohráva dôležitú a podstatnú rolu formujúc ich vlastnú identitu. Viera prináša ľuďom útočisko a možnosť obrátiť sa na niečo nadpozemské a nadprirodzené, a to či už v radostných alebo ťažkých chvíľach. Prináša hodnoty a tradície, ktoré ľudia nasledujú od nepamäti a podmaňujú si tým i svoj každodenný život. V nasledujúcich podkapitolách si bližšie priblížime rolu náboženstva v procese budovania mieru a to ako nový formujúci sa koncept – „*religious peacebuilding*“.

2.1 Definícia náboženstva a náboženský aktéri

Pôvod náboženstva pramení z niekoľkých latinských slovných základov, o ktorých sa vedú neustále diskusie. Medzi jeho prvý a rovnako i najpopulárnejší preklad je zjednotenie alebo spojenie, ktorý vychádza zo slovného základu *religare* (Rappaport, 2007).³ Tohto prekladu sa drží i autorka Schirch (2015), ktorá definuje náboženstvo ako prostriedok na spájanie vzťahov medzi ľuďmi, poprípade prostriedok na jeho opätovné zjednotenie. Rovnako udáva, že náboženstvo podporuje zmysel pre celistvosť a svätosť, čo považuje za posvätnú náboženskú skúsenosť. Celistvosť, ako jedna z charakteristík náboženstva, je uvedená i podľa autora Appleby (2000), ktorý tvrdí, že náboženstvo má veľký vplyv na formovanie osobnej ale i celej spoločenskej identity, ktorá následne vytvára jednu ucelenú kultúru. Appleby definuje náboženstvo ako „...ľudskú reakciu na realitu, ktorá je vnímaná ako svätá“ (Appleby, 2000:8). Náboženstvo potom považuje za predstaviteľa svätosti, ktorá odkrýva a oslavuje našu ľudskú existenciu, rovnako i náš zdroj nadprirodzenosti - *transcendentnosť*. Jeho základný organizačný vzorec je podľa Appleby tvorený: z vyznania alebo z náboženského presvedčenia, ktorý určuje náboženské názory a hodnoty; z predmetu uctievania zahŕňajúc v sebe modlitby, pobožnosť a náboženskú disciplínu; zo zásad správania a zo spoločnosti veriacich, ktorí sa riadia morálnymi pravidlami vychádzajúc z pravidiel správania.

Na základe zmienených definícií charakterizujeme náboženstvo ako prostriedok na zjednotenie spoločnosti, ktorá utvára ucelenú kultúru. Appleby (2000) uvádza, že súčasťou tejto náboženskej komunity je každý, kto si svojim správaním presadzuje a obraňuje náboženské hodnoty a zásady. Nazýva ich náboženskými aktérmi, ktorí tvoria jadro „náboženského peacebuildingu“.

³ Rozlišujeme však i jeho menej známe preklady, ktorých slovný základ vychádza zo slov *relegere* - „opätovné prečítanie“ a *re-eligere* „znovu si vybrať“. (Rappaport, 2007)

2.2 Úloha náboženstva v peacebuildingu – náboženský peacebuilding

Náboženstvo zhrňa v sebe dva protiklady. Náboženstvo je predstavované ako zdroj násilia a mieru zároveň. Súčasť náboženstva v konfliktoch je podľa Bercovitch a Kadayifci-Orellana (2009) podnietená náboženskými textami. Tie sú často krát zneužívané na ospravedlnenie páchaného násilia voči ľuďom, na vstevovanie negatívnej predstavy o nepriateľoch, na určovanie podstaty konfliktu a na vymedzovanie politických strán. Náboženské texty však rovnako poskytujú i zdroje pre príklady mieru- tvorstva, odpustenia a súcitu. Tvrdí, že všetky náboženstva vo svojej podstate majú potenciál na premenu konfliktu, na budovanie mieru, na liečenie narušených vzťahov alebo na opätovné spájanie konfliktných strán. Zdroj násilia a nenásilie, ktoré náboženstvo v sebe zahŕňa, inšpiruje podľa Appleby (2000) náboženských militantov k páchaniu zla alebo k tvoreniu mieru v spoločnosti rovnakou intenzitou. Pod militantami označuje náboženských extrémistov a mierotvorcov, ktorí v oboch prípadoch prekračujú hranicu extrémizmu a sú ochotní obetovať sa za svoje náboženské hodnoty.

Pozornosť otázkam roly náboženstva na vznik konfliktu, ale i na jeho postupné presadzovanie v peacebuildingu sa začína objavovať v čase po Iránskej revolúcii z roku 1979, kedy mnohí akademici a analytici boli vystrašení nedostatočnou znalosťou USA o dynamike náboženstva a jeho vplyvu na medzinárodnú politiku. Väčší dôraz na náboženstvo však nasleduje až po udalostiach z roku 2001. Kedy plánovaný teroristický útok na USA z dňa 11. septembra volal po väčšom diplomatickom zapojení sa do náboženského sektora. Zmienené udalosti rozpútali dôraznejšie presadzovanie „náboženského peacebuildingu“. Základ pre definíciu tohto vychádzajúceho odboru sa stala práca od Scott Appleby. Appleby (2000) vo svojej knihe „*The Ambivalence of the Sacred*“ definuje náboženský peacebuilding ako širokú škálu aktivít riadených náboženskými aktérmi a rôznymi inštitúciami náboženského charakteru. Ich rola spočíva vo vytváraní nenásilného a tolerantného spoločenstva. Jeho jadrom je podľa Appleby transformácia konfliktu, ktorá pozostáva z ďalších troch dielčích oblastí, ktorými sú: *conflict management, conflict resolution a structural reform*.

Náboženstvo môže pozitívne prispievať do peacebuildingu niekoľkými spôsobmi: 1) poskytuje emocionálnu a duchovnú podporu povojnovej spoločnosti, ktorá si vyžaduje svoje zotavenie; 2) inšpiruje a podnecuje ľudí k nenásilnému chovaniu a tým i k samotnej podpore a budovaniu mieru; 3) napomáha k efektívnej mobilizácii širokej vrstvy spoločnosti a rovnako i k spolupráci s ďalšími nevládnymi orgánmi; 4) podporuje vzájomné vyjednávanie medzi konfliktnými stranami; 5) je sprostredkovateľom pri reintegrácii, demobilizácii,

odzbrojovaní, vedení dialógu medzi bojujúcimi stranami a v neposlednom rade pri vedení zmierenia. K určitej legitimitate zmierovacieho procesu a liečenia spoločnosti prispieva najmä prestížnosť náboženských lídrov, ktorí sú v traumatizovanej spoločnosti viac akceptovateľnými aktérmi. (Haynes 2009; Omer, 2012.)

V procese zmierenia, konkrétne v liečení hlbkej traumy a v prekonaní strachu zohrávajú neoceniteľnú úlohu podľa Schirch (2015) náboženské rituály a symboly. Schirch uvádza, že náboženstvo vytvára priestor, v ktorom sa ľudia môžu liečiť a vzájomne zmierovať. Rovnako je to i priestor na ich samotné vyjadrovanie o konflikte. V podkapitole 1.4 sme definovali zmierenie ako proces, ktorý sa snaží o opätovné zjednotenie spoločnosti. Základ zmierenia potom stojí na vybudovaní nového fungujúceho vzťahu. Schirch tvrdí, že táto jednota a vzťah môžu byť znovu navrátené práve prostredníctvom náboženských rituálov. Uvádza to nasledovne: „*Náboženské rituály...zohrávajú špeciálnu úlohu pri obnove ľudských vzťahov po skúsenostiach konfliktu alebo akéhokoľvek násilia a pri obnove duchovnej celistvosti alebo svätosti, kedy ľudia počas konfliktu utrpeli duchovnou krízou alebo sa odchyľili od svojich náboženských hodnôt*“ (Schirch, 2015: 518).

Ako príklad náboženského rituálu, uvádza Schirch (2015) praktizovanie meditácie, vykonávanej prostredníctvom kráčania. Meditovať znamená byť bdely a sústrediť sa na prítomnosť okolo seba. Uvedomovať si a akceptovať každú myšlienku a pocit, ktorá nami prechádza. Praktizovanie bdelosti – *mindfulness* a meditácie zároveň podľa Schirch zdôrazňuje zmierovací proces. O tom je rovnako presvedčený i Rajagopalan (2015), ktorý považuje kráčanie za určitú formu mieru. Uvádza ho ako zásadne budhistický koncept, ktorý je považovaný za jeden z najstarších foriem meditácie.

3. Kambodža

Budhizmus je v Kambodži považovaný za najrešpektovanejšiu inštitúciu v krajine, ktorej súčasťou je od 14. storočia. Odvetvie, ktoré sa tu plne etablovalo zaraďujeme do Južného budhizmu, ktoré je známe ako škola Théraváda. V tejto časti práce si priblížime samotný vznik budhizmu a rovnako i jeho novú politickú formu, ktorá vznikla ako reakcia na mnohé krízy v Ázii od 2. pol. 20. storočia. Súčasťou bude i politický prehľad krajiny zameraný na režim Červených Kmérov, ktorí v krajine rozpútali dlhotrvajúce boje o moc.

3.1 Budhizmus v Kambodži

Vznik Budhizmu datujeme z obdobia pred 2500 rokmi v Indii, odkiaľ sa postupne šíril do ďalších ázijských krajín a od 20-21. storočia začína byť viditeľný i na Západe. Vznik Budhizmu je spojený s menom Siddhatta Gotama, ktorý dostal pomenovanie Budha, čo v preklade znamená „prebudený“ alebo „osvietený“ (Harvey, 2013). Budha – Siddhatta Gotama ako jeho zakladateľ, je považovaný v Budhizme za učiteľa, nejde o žiadneho proroka, ktorého učenie bolo založené na zjavení Boha. Učenie Budhu vychádza z jeho vlastnej prežitej skúsenosti a jeho cesty k dosiahnutiu osvietenia. Najvyššou nadriadenosťou pre Budhistov nie je teda Boh, ale *Sunyata*, čo v preklade znamená „prázdnota“ (Appleby, 2000). Harvey (2013) ďalej potom uvádza, že v Budhizme je väčšina ľudí, v duchovnom zmysle, považovaných za spiacich, tzn. že nepoznajú skutočnú realitu, nevidia veci tak ako v skutočnosti sú. Podstatou Budhizmu je teda nasledovať učenie Budhu a dôjsť k samotnému prebudeniu.

Na základe jeho šírenia rozdeľujeme budhizmus na tri hlavné vetvy, ktorými sú: *Južný budhizmus*, kde bola založená budhistická škola Théraváda; *Východný budhizmus*, kde nájdeme čínske prevedenia školy Mahájána; *Severný budhizmus*, ktorý je oblasťou tibetskej kultúry a školy Mantranaya/Vantrayana. Kambodža na základe tohto rozdelenia patrí do južnej vetvy budhizmu. Počiatky tradície Théraváda datujeme do 14. storočia, kedy bola už v krajine dostatočne etablovaná ako celok. Pôvod tejto formy budhizmu, ktorý sa sem postupne rozšíril, je zo Srí Lanky z polovici 12. storočia, kedy bola prijatá reforma o kláštornej komunite sangha (Harvey, 2013). V nasledujúcej podkapitole si túto školu bližšie priblížime.

3.1.1 Budhizmus Théraváda/ Južný budhizmus

Pomenovanie školy Théraváda, ktorá v preklade znamená „učenie Starších“, nám značí o svojej viere v neustále pokračujúcej tradícii spoločne s hodnotami starších, ktorí sú považovaní za osobných nasledovníkov Budhu. Škola Théraváda sa potom vyznačuje tým, že

jej členovia sa považujú za jediných, ktorí udržuujú čistotu a pravosť Budhovho učenia bez akýkoľvek skreslení. Podstata jej doktríny obsahuje tieto tri hlavné body: Budhu ctia ako veľkého učiteľa a nepovažujú ho za boha, ako to je v prípade školy Mahájána; Budhove učenie je vyhradené len pre mníšsky rád a nie pre obyčajných ľudí; dosiahnutie nirvány je taktiež obmedzené len pre tých, ktorí vykonávajú prísnu disciplínu spísanú v písme Pali. (Emmanuel, 2013)

Základ théravádskej spoločnosti je tvorený kláštornou komunitou sangha, ktorá tvorí jednu z hlavných inštitúcií v Kambodži. Patrí medzi najrešpektovanejšiu inštitúciu podieľajúca sa na formovaní národa a vlády v krajine. Jej rola je viditeľná už od postupného vývoja monarchie a ekonomického fungovania krajiny. Úlohou sanghy je uchovávať Budhovo učenie a slúžiť ľuďom v otázkach náboženstva. Okrem týchto zmienených funkcií hrá podstatnú rolu i v kontrole a v legitimizovaní politickej sily panovníka. V rukách kráľa je de facto moc krajiny, ale sangha dodáva jej legitimitu, na čo práve spolieha verejnosť. Napriek podpore a rešpektu ľudí sa sangha musí spoliehať i na podporu od svojho panovníka, ktorý je jeho najväčším ochrancom. Spoločenská štruktúra je potom tvorená verejnosťou, panovníkom a kláštornou komunitou sangha, ktorí sú na seba vzájomne závislí (ibid.). Hodnoty a charakter budhizmu v krajine je potom neodlúčiteľne spojený s kambodžskou alebo taktiež nazývanou kmérskou identitou. Z tohto dôvodu môžeme usúdiť, že učenie spoločne s rituálmi budhizmu tvoria dôležitú súčasť každodenného života ľudí v Kambodži (Appleby, 2015).

3.1.2 Zúčastnený budhizmus – *engaged buddhism*

Pojem zúčastnený budhizmus bol prvýkrát použitý v 60-tych rokoch vietnamským budhistickým mníchom Thich Nhat Hanh, ktorý svojím protivojnovým aktivizmom reagoval na vojnu vo Vietname. Postupom času začala byť táto nová forma budhizmu viditeľná i v ďalších oblastiach budhistického sveta. Každá z nich vznikla reakciou na určitú krízu, ktorej krajina v tej dobe čelila. konkrétne uvádza udalosti, ktorými sú: dlhodobý boj o Tibet vedený v poradí 14. Dalai Lámom; konverzia indických Dalitov na budhizmus pod vedením Dr. B. R. Ambedkar; mierové hnutie a rozvoj vidieka na Srí Lanke založený Dr. A. T. Ariyaratna; hnutie za slobodu v Barme vedený Aung San Suu Ky; a v neposlednom rade ide o hnutie v Kambodži založené Maha Ghosananda, ktorého činnosť si neskôr podrobnejšie priblížime. (Emmanuel, 2013)

King (2006) tvrdí, že jej samotný pôvod však nespájame so žiadnym hlavným miestom alebo jeho predstaviteľom. Hnutie sa môže vyskytnúť, kdekoľvek sú prítomní

budhisti s dostatočnou politickou slobodou na zapojenie sa do problémov spoločnosti. Kathrin Poething (2002) toto hnutie označuje ako nadnárodné v tom zmysle, že jeho dopad presahuje hranice národov. Jedná sa potom o formu sociálnej zodpovednosti, kedy skutok jedného jednotlivca pôsobí i na ostatných. Tvrdenie o tom, že ide o nadnárodné hnutie predkladá i Appleby (2000), ktorý ho považuje za jednu z ďalších foriem náboženského peacebuildingu prispievajúc spoločnosti svojimi osobitými funkciami. Medzi jeho hlavné prínosy patrí zaistenie neutrálneho priestoru na spoločné rozhovory konfliktných strán, sprostredkuje ich vzájomné vyjednávanie, vzdeláva a obhajuje záujmy ľudí.

Zúčastnený budhizmus potom definujeme ako novú a aktívnu formu Budhizmu, ktorá sa politicky a sociálne zapája do súčasných problémov spoločnosti (Falk, 2013). King (2006) zdôrazňuje, že riešenie problémov je založené na nenásilnom spôsobe vychádzajúc z hodnôt a učení Budhizmu. Činnosť lídrov je motivovaná ľudským utrpením v snahe im zaistiť lepší blahobyť. Podľa Omer (2012) praktizuje zúčastnený budhizmus okrem nenásilného spôsobu i ďalšie hodnoty, ktorými sú: *veľkorysosť*, *láskavosť* a *nezištnosť*. Snahou je potom transformácia štrukturálneho a kultúrneho násillia, ktorá sa deje prostredníctvom verejných protestov a hromadnej mobilizácií ľudí. V súčasnosti do zúčastneného Budhizmu zahrňujeme na základe Falk (2013) širokú škálu aktivít zameriavajúcich sa na ľudské práva, ekologické problémy, rozvojové programy, politický aktivizmus, sociálnu prácu a zmiernovanie chudoby.

3.2 Politický prehľad krajiny

Počas dvoch tisícročí bola súčasná Kambodža – Kambodžské kráľovstvo vystavená vplyvom najmä Indie a Číny, čo formovalo jej pestrú históriu. Išlo o budhisticko-hinduistické kráľovstvá – *Fu-nan* a *Čen-la*, ktoré vládli od 1-8. storočia. Od 9-15. storočia bolo územie pod vplyvom mocného juhoázijského *Khmérskeho kráľovstva* (obdobia známe ako *Angkor*), ktorého moc siahala až po územie dnešného Laosu, Vietnamu a Thajska. Počas jeho vrcholného obdobia 12. storočia boli postavené svetoznáme chrámové komplexe *Ankgor Vat* a *Bayon*. Od tohto obdobia ríša postupne upadala. (Encyclopedia Britannica, 2016)

Na začiatku 17. storočia Kambodža prepadla francúzskym vplyvom a až do roku 1844 bola jeho súčasťou v podobe *Francúzskej Indočíny*. Francúzska nadvláda trvala ešte krátko po vypuknutí 2. svetovej vojny. V marci 1945 bola pod tlakom Japonska vyhlásená nezávislosť krajiny a na trón nastúpil kráľ Norodom Sihanuok. Po skončení vojny sa však Francúzsko vrátilo späť ku moci. Kambodža sa stala autonómnym štátom v rámci Francúzskej únie. Svoju konečnú nezávislosť od francúzskej nadvlády získala v roku 1953, kedy bolo vyhlásené Kambodžské kráľovstvo na čele s kráľom Sihanoukom. (Country Watch, 2015)

Do polovici 60-tych rokov mal Sihanouk svoju moc pevne v rukách ako kráľ a premiér zároveň. V tomto období však narastali jeho obavy zo strán jeho proamerických susedov, Thajska a južného Vietnamu. Rovnako sa obával i vietnamských komunistov, ktorí by mohli prevziať moc v krajine. Z týchto dôvodov zakladal svoju zahraničnú politiku na neutrálnom postavení. V 1965 prerušil všetky zahraničné vzťahy so Spojenými štátmi a podpísal tajnú dohodu s vietnamskými komunistami, výsledkom čoho bol vstup ich vojenských jednotiek na územie Kambodže. Postupom času sa formovala opozícia zo strán radikálov a konzervatívco, ktorí boli proti politike kráľa. Ich činnosť bola zastrešená pod spoločnou stranou – Komunistická Strana Kampuchea známa tiež ako Červení Kméri. V roku 1970 generál Lon Nol prevzal moc a bola vyhlásená Khmérska republika. Vláda Lon Nola trvala do roku 1975. V tomto období násilne prevzali moc Červení Kméri a následne v 1976 bola krajina premenovaná na Demokratickú Kampučiu. V 1978 bol tento krutý režim prerušený vietnamskou okupáciou, ktorá trvala až do roku 1989. Počas tohto obdobia stále pretrvávali boje medzi Červenými Kméri a vtedajšou súčasnou vládou o moc v krajine. V roku 1993 sa Kambodža za pomoci OSN stala demokratickou konštitučnou monarchiou Norodom Sihanouk (Ibid.)

3.2.1 Vláda Khmer Rouge a genocída obyvateľstva

17. Apríla 1975 komunistická strana Červení Kméri vstúpili do Phnom Penhu a násilne prevzali moc nad krajinou. Bol založený nový štát s názvom Demokratická Kampučia. Ideologickým vodcom sa stal Saloth Sar známy pod pseudonymom Pol Pot. Nový režim v krajine nastolil takmer úplnú izoláciu od okolitého sveta, ktorý začal od novo vyhláseného „roku nula“. (Clayton, 1998)

Cieľom vodcu Pol Pota, ktorý bol silno ovplyvnený najmä francúzskou, ale i ruskou a čínskou revolúciou bolo zničenie všetkých možných základov predošlých ríš a založenie celkom novej spoločnosti. Vytvorenie akéhosi „nového človeka“ bez škvŕn bývalých režimov (Haynes, 2009). Pol Pot opísal túto novú spoločnosť nasledovne: *„Budujeme socializmus bez modelu. Neprajme si nikoho napodobňovať... Želáme si skončiť so všetkými pozostatkami minulosti. Nenachádzajú sa tu žiadne peniaze a obchody jedine štát, ktorý zaistí všetkých svojich obyvateľov...“* (Clayton, 1998:3).

Predmetom jeho zničenia boli tri hlavné zdroje starej spoločnosti, ktorými boli: 1) *západná moderná kultúra*, ktorej zdrojom bol výrazný francúzsky vplyv. Francúzi si túto krajinu podmanili od začiatku 17. storočia až do vypuknutia 2. svetovej vojny. Používanie francúzskeho jazyka alebo akéhokoľvek iného západného jazyka bolo považované za

stotožňovanie sa k modernej západnej elite, ktorá musí byť zničená; 2) *budhizmus* zastupovaný skupinou budhistických mníchov – *sangha*, ktorí disponovali ohromným spoločenským vplyvom a autoritou v krajine. Okrem riadenia náboženských obradov sa výrazne podieľali i na vedení vzdelávacieho systému, a tým pádom boli pre režim Pol Pota i hlavným nepriateľom a predmetom jeho vyvraždenia; posledným predmetom zničenia bola 3) *ľudová/národná kultúra*, tým máme namysli tradičnú ľudovú kultúru, ktorá bola tradovaná z generácie na generáciu. (Haynes, 2009)

Cena tohto sociálneho experimentu bola obrovská. Počas prvého týždňa v apríli 1975, kedy Červení Kméri obsadili Phnom Penh, dochádzalo k núteným vysťahovaniam obyvateľov do okolitého vidieka, kde boli zakladané kolektívne poľnohospodárske systémy. Počas týchto násilných vysídľovaní padli tisícky obetí. V priebehu jedného mesiaca boli opustené mestá a súkromné majetky obyvateľov, ďalej dochádzalo k zákazu používania peňazí, zatváraní škôl, súdnych dvorov a vládnych úradov. Išlo o totálny rozvrat krajiny, ktorý mal fatálne dôsledky pre obyvateľov Kambodže. Celkový počet obetí počas tejto sociálnej deštrukcie krajiny sa však kvôli nedostatku spoľahlivých dát značne líši. Udáva sa, že medzi rokmi 1975 – 1979 v dôsledku prepracovania, nedostatku jedla, chorôb a priameho vyvražďovania všetkých nepriateľov režimu padlo cez 750 000 až 3 331 678 obetí. Je všeobecne uznávaný názor, že išlo okolo 1 – 2 milióny. (Clayton, 1998)

7. Január 1979 bol pre mnohých obyvateľov Kambodže považovaný za rok vykúpenia od tohto krutého režimu. Ide o rok, kedy došlo k vietnamskej okupácii a ku koncu Demokratickej Kampučii. Vietnamci čelili totálne traumatizovanej a chaotickej spoločnosti. Invázia do krajiny však priniesla len ďalšie obdobie politickej nestability (Ibid.). Počas vietnamskej okupácie mal budhizmus slúžiť socialistickému štátu. Mnisi boli nútení navštevovať revolucionárske školenia a rovnako museli podkopať učenie Budhu na podporu komunistckej ideológie a ich vládnej politiky (Poething, 2002).

3.2.2 Budhizmus za vlády Khmer Rouge

Nástup režimu Červených Kmérov spočiatku pre budhizmus neznamenal jeho úplný zákaz v krajine. Pol Pot zvolil jeho postupnú a systematickú likvidáciu. Úplný zákaz nastal až koncom roku 1975, kedy bol budhizmus označený za reakcionárske náboženstvo. Pol Pot považoval mníchov po marxistickom nasledovaní, *náboženstvo ako droga spoločnosti*, za bezcenných parazitov, ktorí svojou doktrínou bránia rastu ekonomickej produktivity krajiny. Nenávisť režimu voči budhizmu rovnako pramenila i zo samotného vzťahu ku budhistickej kultúre. Pol Pot, ktorý rovnako na krátku dobu žil v budhistickom chráme, pretvoril

Komunistickú Stranu na *Angkar*. Jednalo sa o disciplinovanú organizáciu, ktorá bola vytvorená po vzore mníšskej skupiny *sangha*. Nahradzovala jej rolu ako najvyšší morálny zdroj pre kambodžskú spoločnosť. Budhizmus tak predstavoval zdroj imitácie a nepriateľa zároveň. (Keyes et al., 1994; Appleby 2000)

Podľa Harris (2005) sa uvádza, že k postupnému prenasledovaniu mníchov dochádzalo už od samého nástupu režimu. Prvou obeťou režimu bol Ven. Huot Tath – *sanghareach*, ktorý bol popravený nasledujúci deň po nástupe Pol Pota. ⁴Krátko po smrti „Kráľa sanghy“ nasledovali i ďalší významní predstavitelia kambodžského budhizmu. Jednalo sa o členov *Tripitaka Commission* a ďalších vysoko postavených mníchov, ktorí pre režim predstavovali hrozbu v podobe veľkého spoločenského vplyvu. Situáciu pre obyčajných mníchov približuje Keyes et al. (1994), ktorý uvádza jeho typický príklad. Tvrdí, že mnísi boli vyhnaní zo svojich miestnych kláštorov do vzdialených komunit, kde boli zbavení svojho odevu a boli nútení vyhlásiť: náboženstvo je feudálne a utláčateľské; mnísi sú bezcenní paraziti; pijavice priživujúce sa na krvi ľudí. Mnohí z nich boli poslaní na preučenie, čo znamenalo pre nich istú smrť.

Na základe posledného sčítania, ktoré prebehlo v období 1969/1970, sa nachádzalo v Kambodži zhruba cez 65 tisíc mníchov a 3 369 budhistických chrámov. Počas režimu boli chrámy využívané ako skladovacie priestory, väznice a rovnako ako i miesta, kde dochádzalo k popravám ľudí. Väčšie a významnejšie chrámy boli obrátené na trosky. Odhaduje sa, že z celkového počtu chrámov, bola zničená viac ako 1/3 (Keyes et al., 1994). Dohady o tom, aký počet mníchov prežilo tento režim sú však rôzne a kvôli chýbajúcim dátam ich rovnako považujeme za nepresné. Na základe rôznych zdrojov sa však odhaduje, že tento počet prevyšoval hranicu 60 tisíc obetí (Anderson, 2003). Počas režimu Červených Kmérov tak došlo k takmer úplnému odstráneniu budhizmu v krajine. K jeho postupnému návratu a obnove dochádzalo za obdobia Maha Ghosananda, ktorý sa rovnako stal symbolom návratu budhizmu do Kambodže.

⁴ Sanghareach „kráľ sanghy“ – jeho najvyšší predstaviteľ. (Harris, 2005)

4. Peacebuilding v Kambodži

V tejto časti sa zamierame na konkrétny príklad peacebuildingu odohrávaný v Kambodži. V krátkosti bude predstavená činnosť misie UNTAC, ktorá zahrňovala v sebe množstvo aktivít. Pozornosť bude venovaná najmä náboženskému lídrovi, ktorý je častokrát označovaný ako „Gándhi Kambodže“ alebo taktiež „Budha bojovných polí“. Ide o budhistického mnícha Maha Ghosananda, ktorý získal ohromnú popularitu medzi ľuďmi vďaka mierovým pochodom – *dhammayietra*. Zámerom tejto časti je priblížiť toto občianske hnutie a predstaviť jeho činnosť v Kambodži.

4.1 Misia UNTAC

Po vietnamskej okupácii, ktorá prehĺbila politickú nestabilitu v krajine, priniesol rok 1991 po dlhých rokoch násilia a prenasledovania, mier a pomalú stabilitu do krajiny. Mierový plán, ktorý je známy pod menom Parížska dohoda, podpísaná dňa 23. októbra 1991, ukončil konflikt a postupne začal krajinu pripravovať na voľby. Na realizáciu tohto mierového plánu bola poverená Bezpečnostná rada, založením – *United Nations Transitional Authority in Cambodia (UNTAC)*. Na prevedenie misie bol potrebný implementačný plán, ktorý pozostával zo 7 rôznych komponentov, týkajúcich sa: ľudských práv, volieb, armády, civilnej polície, občianskej správy, repatriácie a rehabilitácia (Un.org, 2016). Jednalo sa teda o veľmi komplexnú misiu, ktorá bola tvorená množstvom rôznych aktivít. Findlay (1995) ju pokladá za jednu z najambicióznějších operácií v histórii OSN. Nepovažuje ju za čisto peacekeepingovú operáciu, ale práve naopak, ide o spoločnú zmes aktivít z oblasti peacebuildingu a peacemakingu. Okrem tradičných aktivít zahŕňala misia UNTAC mandát na: a) dozeranie, monitorovanie a overovanie stiahnutých zahraničných vojenských jednotiek; b) vybudovanie dočasných vojenských táborov, odzbrojenie a demobilizáciu; c) konfiškáciu všetkých zbraní a vojenských zásob; d) zastrešenie slobodných a spravodlivých volieb; e) podporu a ochranu ľudských práv; f) dohľad na udržiavanie práva a poriadku, vojenskú bezpečnosť a občiansku správu; g) repatriáciu utečencov; h) odmínovanie a zavedenie školení na zvýšenie o ich povedomia; i) obnovu základnej infraštruktúry a počiatok ekonomickej rekonštrukcie a jej postupný rozvoj. Na základe širokého spektra rôznych aktivít ju Appleby (2000) považuje za jednu z najdrahších operácií OSN. Uvádza, že na jej realizáciu bolo vyčerpaných viac ako 2 miliardy USD a to v rozmedzí od jej začiatku v roku 1992 až po jej ukončenie 1993. Findlay (1995) rovnako uvádza, že v tej dobe sa jednalo o jednu z najnákladnejších operácií. Prostriedky sa odhadujú na vyše 1,6 miliardy USD bez zahrnutia

komponentu repatriácii utečencov- 92, 5 miliónov USD a bez ich rehabilitácií.

Podpísaním Parížskej zmluvy sa podľa Marston (2009) zvýšil počet medzinárodných medzinárodných miestnych občianskych spoločností. Do oblasti občianskej spoločnosti, ktorá predstavuje širokú oblasť medzi štátom a rodinou, je zaradovaný i mierový pochod dhammayietra. Dosch (2012) uvádza, že samotná tradícia občianskej spoločnosti je v Kambodži pomerne slabá a nevyvinutá. Jej spoločenský systém je založený na len neformálnych organizáciách. Konkrétne dáva do pozornosti komunity, ktorých stredobodom činnosti sú budhistické chrámy – *pagoda/wat*. Dhammayietra je tak považovaná za jednu z prvých spoločností, ktorá svojou činnosťou v procese budovania mieru predchádzala i mnohé zahraničné subjekty. Jednalo sa teda v tej dobe podľa Marston (2009) o jednu z najznámejších hnutí v Kambodži. Pre mnohých obyvateľov Kambodže to bol považovaný za emotívny symbol celého mierového procesu a politického sľubu zmierenia. Okrem popularity medzi miestnymi si dhammayietra vyslúžila i vysoko medzinárodný profil. Nejedná sa len o hnutie lokálneho významu, ale ide rovnako o hnutie, ktoré má nadnárodný charakter a to vďaka finančnej podpore zo zahraničia. Pred tým, ako začneme s predstavovaním činnosti tohto hnutia, si predstavíme jeho zakladateľa Maha Ghosananda. Kambodžský mních, ktorý v mierových pochodoch predstavoval úlohu náboženského a duchovného lídra.

4.2 Maha Ghosananda

Samdech Preah Maha Ghosananda, ktorý je rovnako známy i pod menami ako „Gándhi Kambodže,“ „Žijúci Poklad“ alebo „Žijúca Pravda“, je považovaný za významnú náboženskú osobnosť Kambodže.⁵ Zaslúžené prezývky dostal vďaka svojmu vytrvalému úsiliu, ktoré vynaložil na dosiahnutie návratu mieru a obnovy kambodžskej spoločnosti. Mier je podľa Maha Ghosananda cesta, ktorú dosiahneme len postupne krok za krokom. Nejde o bezcieľne túlanie. Je to vedomá cesta, ktorú dosiahneme len nasledovaním súcitu (Hunt, 2006).

Maha Ghosananda patril k jedným z mála mníchov skupiny sangha, ktorým sa podarilo prežiť režim Červených Kmérov. Vo svojej činnosti a oddanosti k mieru vo svete bol ovplyvnený japonským budhistom Nichidatsu Fujii, blízkym spolupracovníkom Mahátma Gándhí. Naučená filozofia a metódy *satyagraha*, ktorú získal od Fujii ho inšpirovali k jeho

⁵ Samdech je najvyšší titul pre osobu, ktorá nie je súčasťou kráľovskej rodiny. (Hunt, 2002)

osobitému presadzovaniu mieru v Kambodži.⁶ Počas režimu Červených Kmérov sa Ghosananda nachádzal v Thajsku, kde sa po dobu 10-tich rokov učil praktizovať meditáciu. V roku 1978, kedy postupne dochádzalo k vietnamskej okupácii, prichádzajú na kambodžsko-thajské hranice prvé vlny utečencov, ktorých Maha Ghosananda víta. Nasledujúcich 15 rokov, teda po dobu 1992, pracuje s týmito utečencami a snaží sa im naplniť či už morálne, fyzické alebo duchovné potreby (Poething, 2002).

Okrem svojej duchovnej činnosti pôsobil Maha Ghosananda i ako konzultant pre hospodársku a sociálnu radu OSN a stal sa spoluzakladateľom *Inter-religious Mission for Peace in Cambodia* (Ibid.). V roku 1987 OSN sponzorovala mierové rozhovory v Indonézii, ktorých sa zúčastnil i Maha Ghosananda so svojim zástupom nasledovníkov. Zúčastneným bojujúcim stranám povedal, že vytvorí „piatu armádu mieru“, ktorá bude bez zbraní a prívrženeckých politik. Ghosananda ju označil ako: „armádu zmierenia s takou veľkou odvahou, že odvráti násilie, armáda úplne oddaná mieru a ukončeniu násilia“ (Anderson, 2003: 31).⁷ V roku 1992 Maha Ghosananda vstupuje do Kambodže spoločne so svojou „piatou armádou mieru“ a hlasí prichádzajúci mier do krajiny.

Maha Ghosananda bol hlavným lídrom pochodov do roku 1998. V tom roku sa konala jedna z posledných významných mierových púti na podporu druhých slobodných volieb v Kambodži. V roku 2000 vážnejšie ochorel a už sa ďalej nezúčastňoval organizácií a vedenia dhammayietra. Zomrel 12. marca 2007 v americkom štáte Massachusetts. (Appleby, 2000)

4.3 Dhammayietra – definícia

„Každý krok je modlitba, každý krok je meditácia a každý krok buduje most...Musíme nájsť odvahu a opustiť naše chrámy a vstúpiť do chrámov ľudskej skúsenosti, do chrámov ktoré sú naplnené utrpením. Ak načúvame Budhu, Krista alebo Gándhího, nemôžeme urobiť už nič iné. Utečenecké tábory, väznice, geta a bojiská sa potom stanú naším chrámom“ (Haynes, 2009: 70).

Cesta alebo „púť pravdy“ to sú jedny z pomenovaní pre dhammayietra, ktorú definujeme ako mierový pochod za účelom zjednotenia spoločnosti a podpory zmierenia. Symbol mieru a návratu budhizmu do Kambodže. Jej pôvod datujeme ešte do obdobia Budhu. Ten spoločne so svojou skupinou nasledovníkov, prechádzal cez konfliktné oblasti

⁶ Satyagraha - koncept, ktorý bol predstavený na začiatku 20. storočia Mahátmá Gándhí. Ide o nenásilný odpor voči násiliu, ktorý bol prvýkrát použitý v indickom boji proti britskému imperializmu. (Encyclopedia Britannica, 2016)

⁷ V roku 1994 Maha Ghosananda spoločne s ďalšími významnými osobnosťami ako sú biskup Desmond Tutu, Dalajláma a Oscar Arias, založili *Peace Council*. Organizácia, ktorá upriamuje pozornosť na svetové problémy akými sú vojna, násilie, znečistenie, chudobu, nepravosť, agresia a nenávisť v mene náboženstva, spoločenský rozklad, environmentálne katastrofy. (Appleby, 2000)

a zvestoval o miery (Anderson, 2008).⁸ Haynes (2009) uvádza túto podobnosť i pri Maha Ghosananda, ktorý sa taktiež zameriaval na oblasti, kde stále panovali nepokoje a násilia. Pomocou dhammayietra chcel tieto rozdelené oblasti, rovnako ako i spoločnosť znovu zjednotiť. Za zjednotením stojí podľa Barnes (2006) vzájomný súcit medzi ľuďmi, ktorý považuje za hlavnú myšlienku púte. Súcit podporuje zjednotenie spoločnosti a rovnako pomáha i pri vytvorení kritického pohľadu na násilie, ktoré bolo v spoločnosti po dlhé roky hlboko integrované. Zámerom dhammayietra je potom prejaviť vzájomný súcit, a tým podporiť i samotné zmierenie. Samotný Maha Ghosananda sa odvážne vyjadruje o zmierení a súcitu, týmito slovami: „*Je to zákon vesmíru, že odplata, nenávisť a pomsta jedine podporujú tento kolobeh, ktorý sa nikdy potom nezastaví...Zmierenie neznamená, že sa obklopíme pravidlami a podmienkami, ale radšej použijeme lásku. Povedomie a súcit musí kráčať vedľa seba. Mať jeden bez druhého je ako kráčať na jednej nohe; spadneš. Držaním rovnováhy na dvoch, budeš kráčať veľmi isto, krok za krokom*“ (Barnes, 2006: 69).

Jedna z prvých vecí na mierovej agende z Paríža, bola repatriácia utečencov a zatvorenie všetkých táborov, nachádzajúcich sa na hraniciach s Thajskom. Tento podnet využil Maha Ghosananda na založenie prvého mierového pochodu – dhammayietra (Poething, 2002). Malo ísť o jednorazovú udalosť, ktorá bola naplánovaná na apríl 1992. Cesta za účelom zmierenia utečencov žijúcich na pomedzí svojej krajiny (Moser-Puangsuwan, 1997). Púť vychádzala od thajských hraníc a smerovala do hlavného mesta Phnom Penhu. V tomto období sa v thajských utečeneckých táboroch nachádzalo cez 350 tisíc Kambodžanov. OSN rozhodla o postupnom návrate utečencov do ich domovov. Súčasťou prvej dhammayietra, bola potom reprezentatívna skupina utečencov, ktorá za mesiac prešla vzdialenosť 500 km (Anderson, 1995). Rajagopalan (2015) uvádza, že súčasťou prechodu cez stále bojujúcu krajinu bol i tradičný budhistický ceremoniál. Išlo o symbolické požehnanie vodou, ktoré malo zmyť tragédiu genocídy a hriechy spáchané na obyvateľoch Kambodže. Podľa Anderson (1995) je ďalej uvedené, že išlo o veľmi emotívnu cestu, ktorá napomohla k opätovným stretnutiam rozdelených rodín. Ľudia v Kambodži boli šťastní, že sa po toľkých rokoch môžu konečne rozprávať o miery v krajine. Ich stratená viera bola príchodom „piatej armády mieru“ znovu navrátená. V dobe, keď púť dosiahla Phnom Penhu, zástup ľudí sa zvýšil na počet cez 10000 účastníkov.

Za úspechom prvej dhammayietra nestál len samotný Maha Ghosananda. Na púti sa podieľali i ďalšie významné náboženské osobnosti. Za založením tohto pochodu stála

⁸ „Púť pravdy“ je podľa Maha Ghosananda, synonymum ku kráčaniam, ktoré považuje za opak vojny. Na základe toho, Ghosananda usudzuje, že púť je cesta, ktorá prináša alebo rodí mier. (Rajagopalan, 2015)

Koalícia za Mier a Zmierenie (*Coalition for Peace and Reconciliation - CPR*), ktorého zakladateľom bol katolícky kňaz Bob Maat, židovská aktivistka Liz Bernstein a khmérsky mních Venerable Yos Hut Khemacaro (Rajagopalan, 2015). Harris (2005) uvádza, že koalícia bola *CPR* pôvodne založená v Taprya, teda na kambodžsko-thajských hraniciach, odkiaľ úzko spolupracovala na založení *dhammayietra* s Maha Ghosananda. Podľa Poething (2002), pôvod koalície vznikol v dôsledku zvyšujúceho sa odporu voči antikomunistickým jednotkám v jednom z najväčších thajských táborov *Site II*. Zavedením kurzu nenásilia, chceli znížiť toto rastúce napätie.

Popularita prvého mierového pochodu bola podnetom pre vytvorenie *Dhammayietra Centre for Peace and Reconciliation* sídliaca v kláštore *Wat Sampeou Meas*, ktorá organizovala i ďalšie nasledujúce pochody mieru (Harris, 2005). Ich aktivita bola finančne podporovaná medzinárodnými organizáciami *the International Network of Engaged Buddhists* a *the U.S. based Buddhist Peace Fellowship* (Poething, 2002).

4.3.1 Príprava na *dhammayietra*

Úspech prvej *dhammayietra* si vyžiadala založenie ďalších pochodov, ktoré by upozorňovali aj na ostatné problémy v Kambodži. Došlo teda k založeniu národnej inštitúcie s ročnou realizáciou na jej prípravu. Jednalo sa buď o logistickú stránku púte alebo prípravu samotných účastníkov, ktorí sa museli podrobiť trojdňovému školeniu o nenásilnosti. Išlo o dôležitú súčasť prípravy mierových pochodov. Školenie má za úlohu naučiť účastníkov nenásilného spôsobu riešenia konfliktu a rovnako ich pripraviť na možné problémy, ktoré sa počas púte mohli objaviť. Prvé sedenia predstavovali základne koncepty o filozofii kráčania a meditácie. Počas ďalších nasledujúcich stretnutí bolo účastníkom predstavená, predovšetkým, teória a aplikácia nenásilného spôsobu a rôzne druhy stratégií na zvládnutie strachu. Súčasťou boli i programy pripravujúce účastníkov na potencionálne rizikové situácie počas púte, s ktorým súvisel i program na zvýšenie povedomosti o nášľapných minách. Školenia neboli len dôležitou súčasťou prípravy účastníkov na púť. Každým školením vznikali stále noví a vyučení školitelia, ktorí mohli svojimi skúsenosťami vzdelávať ďalších ľudí či už v rámci svojej komunity alebo ľudí za hranicami Kambodže. (Moser-Puangsuwan, 1997)

Počet zúčastnených sa pohyboval okolo 400 – 700 ľudí, ktorí za mesiac prešli peši stovky kilometrov a to i cez politicky neprístupné miesta Kambodže.⁹ Súčasťou púte boli i každodenné prednášky Maha Ghosananda, ktorý vystupoval pred mníchmi zvyčajne dvakrát

⁹ Odhaduje sa, že za päť rokov organizovania *dhammayietra*, bolo prejdených cez 1 milión kilometrov. (Moser-Puangsuwan, 1997)

za deň. Svoj odkaz vyjadroval týmito slovami: „*Utrpenie Kambodži je hlboké, ale po takomto trápení vždy prichádza veľké súcitenie. Veľké súcitenie vytvára mierumilovné srdce; mierumilovné srdce vytvára mierumilovného človeka; mierumilovný človek vytvára mierumilovnú rodinu; mierumilovná rodina vytvára mierumilovnú spoločnosť; mierumilovná spoločnosť vytvára mierumilovnú krajinu; mierumilovná krajina vytvára mierumilovný svet*“ (Anderson, 1995:22).

Okrem princípu *nenásilnosti* sú dôležitými hodnotami púte *súcit a neutralita*, ktoré spoločne tvoria podstatu metódy dhammayietra. Súcit, ktorý je v budhizme označovaný ako *karuna*, patrí medzi kľúčový princíp k celému úspechu dhammayietra. Podľa Emmanuel (2013) súvisí súcit s empatickým postojom voči druhým. Súčasťou takéhoto postoja sú i ďalšie významovo podobné pojmy ako empatia, starostlivosť, náklonnosť, láskavosť a nápomocnosť. Karuna je potom v Budhizme definovaná ako starosť o ľudské utrpenie a snaha o jeho odstránenie. Emmanuel tvrdí, že cez karuna môžeme prekonať bezcitnosť alebo krutosť druhých. Z toho dôvodu považujeme súcit podľa Moser-Puangsuwan (1997) za dôležitú vlastnosť účastníkov púte. Dodáva im stálu silu pri ich nenásilnom boji za mier a zmierenie v krajine.

Posledným princípom je neutralita, ktorá je podľa Khemacaro (n. d.) tiež známa ako nezúčastnenosť alebo v budhistickej terminológii ako „Stredná Cesta“. Jej prevedenie na mierový pochod, znamená pre účastníkov neschvaľovať ani neodporovať žiadne strany v konflikte. Vyjadrovať jedine jasné vyhlásenia opozícií na jej politiku, ktorá spôsobuje násilie a utrpenie v spoločnosti. Moser-Puangsuwan (1997:19) ju definuje ako: „*ani nepridanie sa k boju ani neskrývanie sa pred ním*“. Jej aplikácia na konfliktnú situáciu nie je však najjednoduchšia. Je to z toho dôvodu, že účastníci si musia byť jasne vedomí nielen svojich vlastných následkov ale podobne i následkov bojujúcich strán. V praxi Stredná cesta zakazuje podľa Harris (2005) nosenie vojenských uniforiem, zbraní alebo akýkoľvek ďalších náznakov politických propagánd. Moser-Puangsuwan (1997) to ďalej rozširuje i na vojenských alebo politických účastníkov.

4.3.2 Priebeh dhammayietra II, III, IV, V, VI, VII

Prvá dhammayietra priniesla úspech v podobe návratu ľudí do ich domovov. Stala sa rovnako i symbolom ukončenia vojny v Kambodži a začínajúceho obdobia mieru, na ktorí ľudia po dlhé roky čakali. Nasledujúce pochody, ktoré boli taktiež pod vedením charizmatického lídra Maha Ghosananda nám ukážu, že ich význam bol omnoho rozsiahlejší a prispel k celkovej obnove krajiny.

Druhá dhammayietra sa konala na jar v roku 1993 zo severozápadnej časti Kambodže, konkrétne zo Siam Preah, až do hlavného mesta Phnom Penhu. Udalosť vznikla na popud

chystajúcich sa volieb, vedených pod záštitou OSN. Podmienky cesty neboli zďaleka priaznivé. Išlo o dramatický pochod naprieč oblasťami posiatymi nášľapnými mínami a stále pretrvávajúcimi bojmi. Snahou tejto cesty bolo vytvoriť určitú mieru dôvery vo voľbách a pomôcť ľuďom pri prekonaní strachu, ktorý Červení Kméri i naďalej vzbudzovali. V dobe, keď Maha Ghosananda vstúpil do hlavného mesta, rady jeho zástupu presiahli hranicu desiatky tisíc ľudí. Úspech mierového pochodu bol značný. Účasť volieb presiahol 90% a postaral sa o historicky prvé slobodné a spravodlivé voľby v Kambodži. Zatiaľ čo misia UNTAC sa postarala o potrebné podmienky na zaistenie volieb, tak obyvatelia Kambodže ako i ďalšie zúčastnené NGOs prispeli k neobyčajnej veľkej účasti tohto mierového pochodu. (Appleby, 2000)

V poradí tretia dhammayietra sa konala 24. apríla 1994 a jej účelom bolo podporiť proces národného zmierenia v krajine. Pochod sa dial ani nie mesiac po tom, čo Červení Kméri znovu dobyli svoje strategické miesto a vyhlásili svoje nové „hlavné mesto“ Pailin. Pochodu sa zúčastnilo cez osem stoviek ľudí, zahrňujúc cez 600 mníchov a desiatky ďalších významných NGOs (Ibid.). Poething (2002) tento mierový pochod označuje za jeden z najkonzervatívnejších. Tým, že účastníci púti prechádzali cez vojnovú zónu, došlo k prestrelke medzi jednotkami Červených Kmérov a vojakmi, ktorí zaisťovali bezpečnosť účastníkom cesty. Následok tejto vzájomnej paľby boli dva životy účastníkov púte a ďalších niekoľko zranených. Katastrofa sa dotkla niekoľkých významných osobností púte, ktorí sa rozhodli nepokračovať, zatiaľ čo Maha Ghosananda vytrval a naďalej pokračoval.

Štvrtá dhammayietra sa i napriek udalostiam, ktoré ňou predchádzali, konala v máji 1995. Jej predmetom záujmu bola snaha o ukončenie produkcie nášľapných mín vo svete (Ibid.). Podľa Rutherford (2011) zameranie sa na zákaz výroby mín, mal byť jeden z najefektívnejších možností ako pomôcť Kambodži k vytvoreniu mierového spoločenstva. Medzi účastníkmi púte boli prítomní i štyria bývalí vojaci, ktorí v dôsledku nášľapných mín prišli o končatinu. Vojaci spoločne odštartovali národnú kampaň proti zákazu produkcie mín, ktorého výsledkom bolo cez 310 tisíc podpisov. Tá sa neskôr stala súčasťou medzinárodnej kampane ICBL. V tomto období podľa Poething (2002) bol Maha Ghosananda nominovaný za Nobelovu cenu Mieru, na základe čoho Ghosananda dúfal, že upriamená mediálna pozornosť na jeho činnosť pomôže k zvýšenej medzinárodnej pomoci na odstránenie cez 10 miliónov mín, ktoré každodenne zabíjali nevinných obyvateľov Kambodže.¹⁰

V roku 1996 bola realizovaná piata dhammayietra so zameraním na životné prostredie,

¹⁰ Maha Ghosananda bol za svoju činnosť nominovaný na Nobelovu cenu presne štyrikrát a to v rozmedzí rokov od 1994-1997. (Morris, 2004)

konkrétne na široký dopad deforestácie a nelegálnej ťažby dreva spôsobená občianskou vojnou v Kambodži. Podľa určitých uniknutých zdrojov bolo dokázané, že vtedajšia skorumpovaná vláda predávala povolenia zahraničným korporáciám na jeho ťažbu, a tým spôsobila výrazne odlesnenie v krajine. Hlavnou podstatou púte bolo, potom poukázať na tento problém v krajine. Súčasťou programu bolo vysadenie cez 2000 stromov, ktoré sa stali symbolom obnovy a protestu proti tejto rozsiahlej deštrukcii životného prostredia v Kambodži. (Moser-Puangsuwan (1997).

Šiesty pochod realizovaný na rok 1997 bol organizovaný spoločne s *Campaign to Reduce Violence for Peace*. Cesta bola naplánovaná cez strategické miesta Červených Kmérov na severozápad Kambodže. V čase, keď púť dosiahla mesta Pailin, účastníci boli vítaní ich starostom Sary Y Chhien a ďalšími dôležitými dezertérmi režimu Červených Kmérov (Harris, 2005). Medzi ďalšie osobnosti podľa Appleby (2000) patril i Ieng Sary, ktorý mal post zástupcu Pol Pota počas režimu genocídy. Významným momentom púte bol Saryho sľub o ukončení bojov v krajine. Pre Maha Ghosananda to bolo dostačujúce, prijal jeho sľub a odpustil mu. Zdôvodnil to týmito slovami: „*V Budhizme, keď ľudia poznajú svoje hriechy a odprosia o odpustenie, tak Budha im odpustí*“ (Appleby, 2000:129). Tým, že bol ochotný odpustiť, vyjadroval pocity mnohých obyvateľov Kambodže. Tí boli už zo traumatizovanej minulosti na toľko vyčerpaní, že boli pripravení sa posunúť ďalej do ich vzájomnej budúcnosti. Cieľom tejto šiestej púte bola, potom oslava zmierenia a mieru s Červenými Kmérmi.

Jedna z posledných významných púti sa odohrávala nasledujúceho roku 1998, kedy dhammayietra uprela svoju pozornosť na v poradí druhé národné voľby (Poething, 2002). Podľa Morris (2004) je uvedené, že v porovnaní s voľbami z roku 1993, bola pravdepodobnosť predvolebného násillia nízka. Voľby boli podporené i ďalšími medzinárodnými organizáciami a jej chod sa stal predmetom médií vo svete. Úspech pokojných volieb prebehol i v tomto prípade, za čím stojí aktivita budhistických mníchov, mníšiek a ich laikov. Od roku 1999, kedy sa konala v poradí deviata dhammayietra, je viditeľný jej postupný úpadok. Účastnosť dosahovala len nepatrných 200 ľudí a v dôsledku slabých logistických opatreniach nebol dosiahnutý vytýčený cieľ púte. Úpadok bol, predovšetkým, spôsobený odchodom duchovného a náboženského lídra Maha Ghosananda, ktorý od 1998 už naďalej v jej priebehoch nefiguroval. Ďalšie mierové pochody boli podľa Harris (2005), len menšieho lokálneho charakteru zamerané na prostitúciu v Phnom Penh a na podporu vietnamských rybárskych rodín, ktoré sa v Kambodži stali nechcenou spoločnosťou.

V súčasnosti sa centrum Dhammayietra i naďalej snaží o uchovávanie učenia Maha

Ghosananda. Jedná sa napríklad o projekty na podporu HIV/AIDS alebo projekt odohrávajúci sa v miestnej väznici Battambang. (Berkleycenter.georgetown.edu, 2016).

5. Diskusia

Mierový pochod - *dhammayietra*, ktorá býva rovnako označovaná ako cesta alebo púť pravdy, je príkladom, kde i náboženstvo môže svojím prístupom napomôcť k formovaniu mieru v krajine. Jedná sa o osobitý prístup k peacebuildingu, v ktorom hlavnú úlohu zohrával budhizmus. Budhizmus je pokladaný za jednu z najrešpektovanejších inštitúcií v Kambodži, ktorej tradícia je hlboko integrovaná do spoločnosti. Svojimi náboženskými textami a rituálmi tvorí dôležitú súčasť každodenného života ľudí v krajine. Z tohto dôvodu bolo mierovému pochodu prikladaný veľký význam pri obnove povojnovej spoločnosti. Je pokladaný za symbol prichádzajúceho mieru a začiatku konečnej stability v Kambodži. Hlavnou osobnosťou púte bol kambodžský mních Maha Ghosananda, ktorý je známy tiež ako „Gándhi Kambodže“. Predstavoval hlavného náboženského a duchovného lídra pochodov a morálny vzor pre všetkých zúčastnených. Hlásil, že mier je cesta, ktorú dosiahneme postupne a to krok za krokom nasledovaním vzájomného súcitu medzi ľuďmi.

Vznik mierového pochodu považujeme za reakciu na dlhodobé násilie, ktoré v Kambodži panovalo od začiatku režimu Červených Kmérov až po koniec vietnamskej okupácie. Krajina bola zmietaná neustálymi bojmi medzi vojenskými jednotkami Červených Kmérov a jej opozície takmer po období dvadsiatich rokov. *Dhammayietra*, tak pre mnohých znamenala koniec týchto neutíchajúcich sa bojov. Samotnú myšlienku vzniku pochodov datujeme do obdobia Budhu, ktorý prechádzal spoločne so svojimi nasledovníkmi cez konfliktné oblasti a zvestoval o miery a ukončení utrpenia. Podobnosť je viditeľná i u *dhammayietra*, ktorá podobne prechádzala cez stále bojujúce línie Kambodže a usilovala sa o opätovné zjednotenie rozdelených oblastí a spoločnosti.

Dhammayietra môžeme zaradiť do oblasti občianskej spoločnosti, konkrétne ako hnutie obyčajných ľudí za mier a zmierenie v krajine. Jej spoločnými hodnotami sú *súcit, neutralita a nenásilnosť*. *Dhammayietra* je svojou činnosťou rovnako charakterizovaná ako zúčastnený budhizmus. Zúčastnený budhizmus je definovaný ako nadnárodné budhistické hnutie, ktoré sa politicky a sociálne zapája do problémov v spoločnosti. Riešenie problémov je zakladané na nenásilnom spôsobe vychádzajúc z budhistických textov. Tieto charakteristiky pozorujeme i u *dhammayietra*, ktorej význam rovnako presahoval hranice Kambodže. To, že sa jedná o nadnárodné hnutie je viditeľné v niekoľkých smeroch. Hlavným dôvodom je, že za jej vznikom nestál len samotný Maha Ghosananda. Vznik *dhammayietra* leží vo vzájomnej spolupráci i s ďalšími náboženskými osobnosťami. Konkrétne sa jedná o katolíckeho kňaza Bob Maat, židovskú aktivistku Liz Bernstein a kmérskeho mnicha

Venerable Yos Hut Khemacaro. Nadnárodnému hnutiu rovnako prispievala medzinárodná finančná podpora zo strany budhistických organizácií *International Engaged Buddhist Organization* a *Buddhist Peace Fellowship*. Zúčastnenosť dhammayietra spočívala v zapájaní sa do sociálnych a politických problémov v povojnovej Kambodži. Každá z púte niesla tematický názov týkajúci sa týchto problémov. Politicky sa dhammayietra zúčastňovala najmä pri podpore slobodných volieb a národného zmierenia v krajine. Ďalšie púte sa viac zameriavali na sociálne otázky krajiny. Išlo predovšetkým o problematiku s nášľapnými mínami a rozsiahlej deforestácie v krajine. Priebeh jednotlivých púti sa rovnako stal predmetom mediálnej pozornosti, ktoré napomohli k vyobrazeniu utrpenia v Kambodži.

Dhammayietra ako občianska spoločnosť pozitívne podporuje proces peacebuildingu niekoľkými rolami. Občiansku spoločnosť považujeme za hlavný motor k zmenám v spoločnosti. Nejedná sa síce o nevyhnutnú súčasť mieru, svojou činnosťou však iniciuje potrebné zmeny v spoločnosti, ktoré môžu napomôcť pri transformácii konfliktu. Dhammayietra bola jedným z tých príkladov, kde široká vrstva ľudí napomohla k procesu budovaniu mieru v Kambodži. Jej funkcie spočívali: vo *verejnom presadzovaní záujmov*, v *socializácii*, v *spoločenskej súdržnosti* a predovšetkým v *psycho-sociálnom zotavovaní obetí konfliktu*. Relevantnosť týchto rol, okrem funkcií presadzovania záujmov, ktorej význam zastihujeme v priebehu celého konfliktu, je najväčší v post-konfliktnej fáze konfliktu. V období, kedy mierová dohoda je uzavretá a dochádza k jej implementácii do spoločnosti.

V oblasti verejného presadzovania záujmov upozorňuje občianska spoločnosť na dôležité otázky konfliktu. Na vykonávanie tejto úlohy je najefektívnejšia masová mobilizácia ľudí, ktorá bojuje proti jeho opätovnému vzniku. Túto úlohu vykonávala i dhammayietra. Dlhotrvajúci konflikt v Kambodži zanechal za sebou hlboké stopy po násilí a deštrukcii spoločnosti. Dhammayietra bola reakciou na tieto odohraté udalosti v krajine v podobe širokej vrstvy ľudí usilujúcich sa o udržanie krehkého mieru a konečného zastavenia bojov v krajine. Mierové pochody rovnako upozorňovali na naliehavé problémy Kambodže týkajúce sa: 1) repatriácie utečencov; 2) slobodných volieb, kde dhammayietra prispela k ich pokojnému priebehu a v roku 1993 aj nečakanej veľkej účasti; 3) deforestácií a nelegálnej ťažby, ktorá upozorňovala na korupciu vlády; 4) problematiky nášľapných mín, ktoré dennodenne zabíjali stovky nevinných obyvateľov Kambodže. Na riešenie posledného zmienenej problému bola odštartovaná národná kampaň – *Campaign to Stop Landmines* (Kampaň za zastavenie produkcie nášľapných mín), ktorej výsledkom bolo získanie viac než 300 tisíc petičných podpisov. Kampaň sa neskôr stala súčasťou *International Campaign to Ban Landmines*

(Medzinárodná kampaň za zákaz nášľapných mín). Jedná sa o najväčšiu medzinárodnú kampaň proti svetovej produkcii nášľapných mín (Rutherford, 2011).

Ďalšou rolou, ktorú dhammayietra vykonávala bola funkcia socializácie, ktorá má za úlohu vštepovať do spoločnosti mierové a demokratické hodnoty. Cieľom je zmeniť postoje ľudí k mierovému riešeniu konfliktu a zmiereniu v spoločnosti. O tento cieľ sa pokúšala dhammayietra pokúšala zavedením školení o nenásilnosti. Súčasťou školenia boli rôzne druhy programov, ktoré mali naučiť ľudí nenásilnému spôsobu riešenia konfliktu. V úlohe spoločenskej súdržnosti sa občianska spoločnosť usiluje o obnovu sociálneho kapitálu. V rámci tejto roly dhammayietra opätovne budovala dôveru medzi bývalými vojakmi Červených Kmérov a obetí konfliktu v krajine prostredníctvom hlavných hodnôt budhizmu.

Dhammayietra svojou činnosťou, predovšetkým, podporovala *psycho-sociálne zotavovanie obetí konfliktu*. Jedná sa o jednu z ďalších rolí občianskej spoločnosti v peacebuildingu, ktorej pozornosť je upriamená na potreby povojnovej spoločnosti. Jej rola je viditeľná najmä v dvoch komponentoch. Jedná sa o oblasť *vyrovnávania sa s traumou a spomienkami násilia a podpory zmierovacieho procesu* v spoločnosti. Oblasť prekonávania traumy a spomienok zaradujeme do celkového zmierovacieho procesu, ktorý tvorí dôležitú súčasť peacebuildingu. Je to z toho dôvodu, že na docelenie celkovej stability krajiny je nutné určiť i psychologické zdroje konfliktu. Nedoliečené rany a traumy ľudí sú rizikom pre ďalší konflikt, ktorý môže v krajine znovu nastať. Zmierenie ako prostriedok venujúci sa týmto skrytým následkom vojny opravuje narušené vzťahy a tým zjednocuje spoločnosť. Občianska spoločnosť na podporu zmierenia často krátko využíva náboženské a kultúrne zdroje spoločnosti. Prostredníctvom nich má dôjsť k vytvoreniu takého silného zážitku, ktorý by opätovne zjednocoval krajinu. Jedným z takýchto zážitkov je náboženský rituál, ktorý sa zameriava na liečenie hlbkej traumy a prekonanie strachu v spoločnosti. Konkrétnym príkladom náboženského rituálu je praktizovanie meditácie, ktorou je i dhammayietra. Jedná sa o meditáciu vykonávanou prostredníctvom kráčania, kde každý krok znamená byť bdely a úplne sústredený na prítomnosť. Hovoríme o jednej z najstarších foriem meditácie v budhizme, ktorá je považovaná za určitú formu mieru. Jej unikátnosť rovnako spočíva v tom, že sa jedná o úplne: *„nový kultúrny rituál pripomenutia si“* prostredníctvom, ktorého dochádza: *„k vytvoreniu nových kolektívnych spomienok. Tie umožňujú niektorým Kambodžanom utiecť z kultúry násilia, ktoré bolo vzniknuté za posledných dvadsať rokov vojny a obdobia Červených Kmérov“* (Moser-Puangsuwan, 1997:21). Súčasťou priebehu púte boli i ďalšie náboženské rituály. Jedná sa napríklad o symbolické požehnanie vodou, ktoré malo za úlohu zmyť tragédiu režimu Červených Kmérov. Do roly psycho-

sociálneho zotavovania je zaraďovaná i oblasť *opätovného začleňovania spoločnosti*. V tejto oblasti je dhammayietra viditeľná z roku 1992, kedy symbolicky napomohla k repatriácií niekoľkých tisíc utečencov.

Príklad mierového pochodu v Kambodži je typickou ukážkou toho, akú silu a skrytý potenciál v sebe ukrývajú ľudia v spoločnosti. Náboženskému lídrovi krajiny, Maha Ghosananda, sa podarilo zmobilizovať hnutie ľudí volajúcich po konečnom miery a zmierení v krajine. Dhammayietra síce svojou činnosťou neprispela k väčšej politickej zmene v Kambodži, ale ako občianska spoločnosť poskytovala podnety na jej transformáciu. Mier v krajine nemôže byť stavaný len na oficiálnej dohode o miery. Pyramídový model aktérov nám je príkladom toho, že úspech procesu budovania mieru leží vo vzájomnej spolupráci medzi jej všetkými aktérmi. Rola mierových pochodov v Kambodži je predovšetkým viditeľná v jej podpore pri zmierení a liečení povojnových tráum a rán ľudí. Za touto rolou stojí vzájomný súcit medzi ľuďmi, ktorý je pokladaný za kľúčový princíp k úspechu mierových pochodov. Prostredníctvom prejaveneho súcitu medzi ľuďmi dochádza k opätovnému zjednoteniu a tým k podpore zmierenia v krajine. Úlohou náboženstva je zjednocovať ľudí do jednej kultúry a o to sa rovnako pokúšala i dhammayietra v Kambodži za podpory náboženského aktéra Maha Ghosananda. Hovoríme o unikátnom spôsobe rituálu, ktorý posúval spoločnosť z rozdelenej minulosti do ich spoločnej budúcnosti.

Záver

17. apríl 1975 znamenal pre Kambodžu koniec monarchie a začiatok jednej z najkrvavejších genocíd sveta, a to pod vedením komunistického režimu Červených Kmérov. Jej vodcom Pol Pot sa usiloval a absolútnu izoláciu krajiny a o vytvorenie nového štátu, ktorý by bol bez škvŕn predchádzajúcich politík. Predmetom jeho postupnej deštrukcie boli tri zdroje. Jednalo sa o spoločne o ľudovú kultúru, ďalej o akýkoľvek náznak západnej kultúry a v neposlednom rade i o budhizmus. Tá ako dôležitá inštitúcia krajiny utrpela takmer úplný rozklad. Najvyšší predstavitelia budhizmu – skupina sangha, boli už od nástupu režimu tvrdo prenasledovaní a postupne všetci popravení. Následkom tohto režimu, ktorý trval do vietnamskej okupácie z roku 1979, bol kvôli nedostatočným dátam odhadovaný cez 2 milióny obetí. Návrat postupného mieru nastal až roku 1991, kedy na územie Kambodže prichádza OSN. Tá pod misiou UNTAC začína postupné budovanie mieru v krajine. Jednalo sa v tej dobe o jednu z najdrahších operácií, ktorá zahrňovala v sebe komplexné úlohy. S príchodom mieru nastáva i prichádzajúca vlna občianskych spoločností. Jednou z nich bolo i občianske hnutie dhammayietra.

Cieľom práce bolo priblížiť proces budovania mieru v Kambodži a rolu budhizmu v tomto procese. Konkrétne sa jedná o mierové pochody, ktoré v práci definujeme ako občianskej hnutie, v ktorom široká vrstva ľudí predstavovala veľký potenciál na obnovu povojnovej spoločnosti. Hlavným aktérom týchto pochodov bol kambodžský mních Maha Ghosananda, ktorý disponoval veľkým vplyvom na ľudí v krajine. Najväčší prínos týchto pochodov do procesu budovania mieru spočíval v podpore zmierenia, ktoré je dôležité na celkovú obnovu a stabilitu krajiny. Rola spočívala v zmývaní spomienok na obdobie Červených Kmérov a opätovnom zjednocovaní spoločnosti. Okrem tejto úlohy zohrávala dhammayietra funkciu presadzovania verejných záujmov prostredníctvom, ktorej dávala do pozornosti závažné problémy konfliktu. Tým je namysli problematika nášľapných mín a rozsiahla deforestácia v krajine. Ďalšími úlohami mierových pochodov bola rola socializácie, ktorá dbala na vštepovanie mierových hodnôt zavedením školení o nenásilnosti a rola spoločenskej súdržnosti usilujúca sa o obnovu spoločnosti cez vzájomne budovanie dôvery.

Zoznam literatúry

- Anderson, GM. (1995). Walking for peace in Cambodia. *America*, 172(2), s. 20-24.
- Anderson, GM. (2008). Pilgrimages for Peace. *America*, 198(4), s. 19-21.
- Anderson, S. (2003). Engaged Buddhism: Learning Nonviolence in Cambodia. *A Journal of the Art of Mindful Living* (34), s. 31-33.
- Appleby, R. (2000). *The ambivalence of the sacred*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield Publishers.
- Appleby, S. (2015). Religious Violence: The Strong, the Weak, and the Pathological. In: In: A., Omer, R., Appleby, a D. Little, ed., *The Oxford handbook of religion, conflict, and peacebuilding*, 1st ed. New York: Oxford University Press, s. 33-57.
- Barnes, C. (2006). *Agents for Change: Civil Society Roles in Preventing War & Building Peace*. Issue Paper No. 2. The Hague: Global Partnership for the Prevention of Armed Conflict. Dostupné z: <http://www.gsdrc.org/document-library/agents-for-change-civil-society-roles-in-preventing-war-building-peace/> [10 apríl 2016].
- Bercovitch, J., Kadayifci-Orellana, S. (2009). Religion and Mediation: The Role of Faith-Based Actors in International Conflict Resolution. *International Negotiation*, [online] 14, s. 175-204. Dostupné z: <https://www.kent.ac.uk/politics/carc/reading-group/archive-1213/Bercovitch%20Religion%20and%20mediation.pdf> [10 apríl 2016].
- Berkleycenter.georgetown.edu. (2016). A Discussion with Emma Leslie, Director, Center for Peace and Conflict Studies. [online] Dostupné z: <http://berkleycenter.georgetown.edu/interviews/a-discussion-with-emma-leslie-director-center-for-peace-and-conflict-studies> [11 máj 2016].
- Bloomfield, D. (2003). Reconciliation: an Introduction. In: D. Bloomfield, ed., *Reconciliation after violent conflict*, 1st ed. Stockholm: International IDEA, s. 10-18.
- Boutros-Ghali, B. (1992). Agenda for Peace: Preventive diplomacy, peacemaking and peace-keeping [online]. Dostupné z: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/47/277 [10 apríl 2016].
- Brahimi, L. et al. (2000). Report of the Panel on United Nations Peace Operations [online]. Dostupné z: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/55/305 [10 apríl 2016].

Clayton, T. (1998). Building the New Cambodia: Educational Destruction and Construction under the Khmer Rouge, 1975-1979. *History of Education Quarterly*, 38 (1), s. 1-16.

Country Review. (2015). *Cambodia 2015 Country Review*, [online] 1-249. Dostupné z: <http://eds.b.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?sid=0821f6bc-2a25-4f0c-94c8-ab44847d6898%40sessionmgr107&vid=2&hid=112> [10 apríl 2016].

Country Watch (2015). *Cambodia 2015 Country Review*, [online] s. 1-249. Dostupné z: <http://eds.b.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?sid=0821f6bc-2a25-4f0c-94c8-ab44847d6898%40sessionmgr107&vid=2&hid=112> [10 apríl 2016].

Dosch, J. (2012). The Role of Civil Society in Cambodia's Peace-building Process. *Asian Survey*, 52(6), s. 1067-1088.

Edwards, M. (2011). Introduction: Civil Society and the Geometry of Human Relations. In: M. Edwards, ed., *The Oxford handbook of civil society*, 1st. ed. New York: Oxford University Press, s. 3-14.

Emmanuel, S. (2013). *A companion to Buddhist philosophy*. UK: John Wiley & Sons, Inc.

Encyclopedia Britannica. (2015). *Satyagraha: Philosophy*. [online] Dostupné z: <http://www.britannica.com/topic/satyagraha-philosophy> [11 máj 2016].

Encyclopedia Britannica. (2016). *Cambodia*. [online] Dostupné z: <http://www.britannica.com/place/Cambodia> [11 máj 2016].

Falk, M. (2013). Socially engaged Buddhism: Faith-inspired drivers of social and political change: Introduction. In: H. Moksnes, M. Melin, ed., *Faith in Civil Society Religious Actors as Drivers of Change*, 1 st ed. Uppsala: Uppsala universitet, s. 181-184.

Findlay, T. (1995). *Cambodia the legacy and lessons of UNTAC*. New York: Oxford University Press Inc.

Fischer, M. (2006). *Civil Society in Conflict Transformation: Ambivalence, Potentials and Challenges*. Berlin: Berghof Research Center for Constructive Conflict Management. Dostupné z: http://edoc.vifapol.de/opus/volltexte/2011/2566/pdf/fischer_cso_handbook.pdf [10 apríl 2016].

Galtung, J. (1975). Three Approaches to Peace: Peacekeeping, Peacemaking and Peacebuilding. *Peace. War and Defence — Essays in Peace Research*, 2, s. 282-304.

Harris, I. (2005). *Cambodian Buddhism*. Honolulu: University of Hawai'i Press.

Harvey, P. (2013). *An Introduction to Buddhism Teachings, History and Practices*. 2nd. ed. New York: Cambridge University Press.

Haynes, J. (2009). Conflict, Conflict Resolution and Peace-Building: The Role of Religion in Mozambique, Nigeria and Cambodia. *Commonwealth & Comparative Politics*, 47(1), s. 52-75.

Hunt, S. (2002). *The Future of Peace: On the Front Lines with the World 's Great Peacemakers*. New York: HarperCollins Publishers, Inc.

Hutchison, E., Bleiker, R. (2013). Reconciliation. In: R. Ginty, ed., *Routledge handbook of peacebuilding*. New York, 1st ed. NY: Routledge, s. 81-90.

Keyes, Ch. (1994). Communist Revolution and Buddhist Past in Cambodia. In: Ch. Keyes, L. Kendall, H. Hardacre, ed., *Asian Visions of Authority: Religion and the Modern States of East and Southeast Asia*, 1st ed. Honolulu: University of Hawaii Press, s. 43-74.

Khemacaro, YH. (1998). Safeguarding peace: Cambodia's constitutional challenge. [online] *Conciliation resources: working together for peace*. Dostupné z: <http://www.c-r.org/accord-article/steering-middle-path-buddhism-non-violence-and-political-change-cambodia> [10 apríl 2016].

King, S. (2006). *Socially Engaged Buddhism*. 1st ed. Honolulu: University of Hawai'i Press.

Lederach, J. (1997). *Building peace*. Washington, D.C.: United States Institute of Peace Press.

Marston, J. (2009). Cambodian Religion since 1989. In: J. Öjendal a M. Lilja, ed., *Beyond Democracy in Cambodia Political Reconstruction in a Post-Conflict Society*, 1st ed. Copenhagen: NIAS Press, s. 224-249.

Morris, C. (2004). Case Studies in Religion and Peacebuilding: Cambodia. In: H. Coward a G. Smith, ed., *Religion and Peacebuilding*, 1st ed. Albany, New York: SUNY Press, s. 191-211. Dostupné z: http://www.peacemakers.ca/publications/Morris_Chapter.pdf [10 apríl 2016].

- Moser-Puangsuwan, Y. (1997). One Million Kilometres For Peace: Five Years of Peace Action in Cambodia. *Social Alternatives*, 16(2), s. 18-22.
- Omer, A. (2012). Conflict and Peacebuilding. In: R. Hecht, V. Biondo, ed., *Religion and culture*. Minneapolis, 1st ed. Minn.: Fortress Press, s. 3-28.
- Paffenholz, T. (2009). *Summary of Results for a Comparative Research Project: Civil Society and Peacebuilding*. Graduate Institute of International and Development Studies [online]. Dostupné z: https://www.sfcg.org/events/pdf/CCDP_Working_Paper_4-1%20a.pdf [10 apríl 2016].
- Paffenholz, T., Spurk, Ch. (2006). Civil Society, Civic Engagement, and Peacebuilding. *Social Development Papers*, Paper No. 36. [online] Dostupné z: http://siteresources.worldbank.org/INTCPR/Resources/WP36_web.pdf [10 apríl 2016].
- Parent, G. (2011). Peacebuilding, Healing, Reconciliation: An Analysis of Unseen Connections for Peace, *International Peacekeeping (13533312)*, 18(4), s. 384-385.
- Peacebuildinginitiative.org. (2016). Peace Building Initiative - Civil Society & Peacebuilding Processes. [online] Dostupné z: <http://www.peacebuildinginitiative.org/index0ecb.html?pageId=1754> [10 apríl 2016].
- Poethig, K. (2002). Movable Peace: Engaging the Transnational in Cambodia's Dhammayietra. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 41(1), s. 19-28.
- Rajagopalan, DM. (2015). Mindfulness and Reverence in Peace Building: A Khmer Buddhist alternative to Bateson's purposive-consciousness. *Contingent Horizons: The York University Student Journal of Anthropology*, 2(1), s. 49-68.
- Ramsbotham, O., Woodhouse, T. and Miall, H. (2011). *Contemporary conflict resolution*. Cambridge, 3th ed. UK: Polity.
- Rutherford, K. (2011). *Disarming States: The International Movement to Ban Landmines*. 1st ed. Westport, CT: Praeger Security International.
- Schirch, L. (2015). Ritual, Religion, and Peacebuilding. In: A., Omer, R., Appleby, a D. Little, ed., *The Oxford handbook of religion, conflict, and peacebuilding*, 1st ed. New York: Oxford University Press, s. 516-540.

The Forward. (2007). *Roots of 'Religion'*. [online] Dostupné z: <http://forward.com/articles/10776/roots-of-religion/> [11 máj 2016].

TRANSCEND Media Service. (2016). *Varieties of Violence: Structural, Cultural, and Direct*. [online] Dostupné z: <https://www.transcend.org/tms/2013/10/varieties-of-violence-structural-cultural-and-direct/> [11 máj 2016].

Un.org. (2016). *United Nations Transnational Authority in Cambodia (UNTAC) - Background (Full text)*. [online] Dostupné z: <http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/past/untacbackgr2.html> [10 apríl 2016].

United Nations. (2010) *UN Peacebuilding: an Orientation* [online]. New York: United Nations Peacebuilding Support Office. Dostupné z: http://www.un.org/en/peacebuilding/pbso/pdf/peacebuilding_orientation.pdf Dostupné: [7 marec 2016].